סלקרי״ק

פרייז 20 קאָפּ'. א. גאַסעלניק'ס אויסגאַבען.

סָאקְרַאטֶעס

דֶער גְרִיכִישֶׁער פִּילָאזָאף.

אַ הִיסְטָארִישֶׁע עֶרְצֶאהְלוּנְג.

הויפט פֿערקויף ביי אברהם גאסעלניק, בוכהאֶנדלער,
ווילנא, האָספיטאַלנאַיאַ.

121

ווארשא. תרנ"ט.
דרוק מ. י. האלטער עט קאָמפ., נאלעווקי 7.

Греческій мудрецъ Сократъ

Истор. разсказъ, пер. съ русскаго.

Изданіе книжнаго магазина

А. Гасельника, Вильна.

ВАРШАВА. 1899.

Типографія М. И. Гальтера и Комп., Налевки № 7.

סָאקְרַאטֶעס.

דֶער גְרִיכִישֶׁער פִילָאזָאף.

סָאקְרַאטֶעס וויל דֶערגֶעהן, ווי מֶענְשֶׁען דארְפֶען לֶעבֶען אויף דֶער וֶועלְט.

סָאקְרַאטֶעס איז גֶעבָארֶען אין גְרִיכֶען-לַאנְד, אין דֶער שְׁטָאדְט אַטְהֶען (אַתּוּנָה). זַיין פָאטֶער איז גֶעוֶועזֶען אַ אֵיינְפַאכֶער אַרְבֵּייטֶער, אַשְׁטֵיין הויעֶר, אונ די מוטֶער — אַהֵייבֶען, אַבָאבֶע ווי מֶען רופְט דָאס, דֶעריבֶער פְלֶעגְט סָאקְרַאטֶעס אָפְט זָאגֶען, דָאס זַיין מוּטֶער איז אַבָּאבֶּע — זִי הֶעלְפְט מֶענְשֶׁען גֶעבָארֶען וֶוערֶען, אונ עֶר טְהוּט אויך דָאס זֶעלְבֶּע, עֶר הֶעלְפְט אויך גֶעבָארֶען וֶוערֶען, אָבֶער נִיט די מֶענְשֶׁען גוּפָא, נור די מֶענְשְׁלִיכֶע גֶעדַאנְקֶען.

דֶער פָאטֶער הָאט גֶעלֶעהֶרֶענְט סָאקְרַאטֶעסְ'ן זַיין אַרְבֵּייט — די שְׁטֵיינְהויעֶרַיי אונ הָאט אִיהם דֶער צוּ אויך גֶעשִׁיקְט אין שוּהְל לֶערְנֶען, שְׁרַייבֶען, לֶעזֶען אונ אַנְדֶערֶע ווִיסֶענְשַׁאפְטֶען. אין אַטְהֶען הָאבֶען אַללֶע גֶעקָאנְט לֶעזֶען אונ שְׁרַייבֶען; דָארְט איז גֶעוֶועזֶען פִיעל פֶערְשִׁיעדֶענֶע שוּהלֶען, עֶס זַיינֶען גֶעוֶועזֶען גָאר אָרֶעמֶע שׁוּהלֶען, וואוּ די קִינְדֶער פְלֶעגֶען לֶערְנֶען אין דְרויסֶען אונ שְׁרַייבֶען מִיט שְׁטֶעקְלַאךְ אויפְ'ן זַאמְד. עֶס זַיינְען גֶעוֶועזֶען שׁוּהלֶען רַייכֶערֶע, וואוּ מֶען הָאט גֶעלֶעהרְנְט שְׁרַייבֶען, לֶעזֶען, צֵייכֶענֶען, רֶעכֶענֶען אונ לֶעזֶען שִׁירִים (דִיכְטוּנְגֶען, לִידֶער), עֶס זַיינֶען גֶעוֶועזֶען שׁוּהלֶען גָאר גְרויסֶע, וואוּ די

שילער האבען געלעהרנט אלעס, וואס מען האט געקאנט צו יענער צייט אין גריכען-לאנד לעהרנען און וויסען. סאקראטעס איז פון דער יוגענד אן געוועזען פערשטאנדליך, פעהיג, דער צו אגרויסער מתמיד. דער פאטער האט איהם דאריבער אוועק געגעבען אין די האכערע שוהלען, סאקראטעס האט אויסגעלעהרינט אין שוהל אללעס, וואס וויססענשאפט הייסט און האט איבערגעלעזען די בעסטע גריכישע שריפט שטעללער; ער האט געענדיגט זיין שטודיום און האט זיך אומגעקערט צום פאטער און ווידער זיך פערנומען מיט זיין מלאכה — די שטיינהויערי. געארבייטעט האט סאקראטעס גוט, נור ער פלעגט ביי דער ארבייט אפט פערקלערען זיך. ער פלעגט קלערען איבער דעם, אז אט האט ער געלערענט אלעס וואס מענשען רופען וויססענשאפט און האט דאך ניט דערגאנגען דאס, וואס ער אליין און אנדערע בעדארפען צו וויסען.

מען דארף — פלעגט קלערען סאקראטעס — דערגעהן און פערשטעהן, ווי דארף א מענש לעבען אויף דער וועלט. דען אט לערנען מיר אללע פיעל און מיר האבען פון דעם לעהרנען גאר ניט, וועז אפילו מיר זאללען אללע שטערען אין הימעל דער געהן, אללע טראפען פון ים צוזאממען צעהלען, און אללע זאללען עס וויסען און פארשטעהן, וועט אונזער לעבען דאך דערפון ניט בעסער ווערען; מיר אללע מענשען זארגען און בארגען, יעדער פון אונז זוכט פיר זיך וואס גוטעס איז, און ווען מען זאל פאנאיינאנדער נעהמען די זאך, בעקלערען עס, קומט אויס, אז אנשטאט גוטעס טהוען מיר גאר שלעכטעס און קיין איינער פון אונז ווייס ניט וואס הייסט גוטעס פארין מענשען דא אונטען אויף דער וועלט; אט האב איך געלערנט און געלערנט און פרעגט מיך; ווי דארף א מענש לעבען? — ווייס איך ניט, און דאס נור איינענטליך דיא גאנצע נוטצען פון מיין לערנען איז נור, וואס איך בין דער גאנגען, אז מיר

וַייסֶען גָאר נִישְׁט ; פְרִיהֶער, עֶהדֶער אִיךְ הָאבּ גֶעלֶעהֶרְענְט הָאבּ אִיךְ גֶעמֵיינְט , דָאס אִיךְ וַויים חָאטְשׁ עֶפֶּעס , אָבֶּער יֶעטְצְט וַויים אִיךְ קְלָאהְר , אַז אִיךְ וַויים נָאר נִישְׁט . מֶען הָאט מִיר גֶעלֶעהְרְנְט אִיבֶּער גֶאטֶטער*) אַז זַייא הָאבֶּען בֶּעשַׁאפֶפֶען דִיא מֶענְשֶׁען, אוּנ בֶּעלָאהְנֶען דִי מֶענְשֶׁען, וֶוען זַיי פִיהְרֶען זִיךְ וִוי זַיי (דִי גֶאטֶטֶער) הַייסֶען , אוּנ בֶּעשְׁטְרָאפֶען דִי, וָואס טְהוּעֶן פַרְקֶעהְרְט וִוי זַיי הָאבֶּען גֶעבָּאטֶען , נוּר וָואס וִוילֶען פוּן אוּנְז אָט דִי גֶאטֶטֶער ? וִוי הַייסֶען זַיי אוּנְז לֶעבֶּען ?'

אוּנ סָאקְרַאטֶעס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהֵייבֶּען דֶערמַאנֶען אַלֶעס , וָואס מֶען הָאט אִיהם אִיבֶּער דִי גֶאטֶטֶער גֶעלֶעהְרְנְט . אוּנ גֶאטֶטֶער אִיז גֶעוֶועזֶען בַּיי דִי גְרִיכֶען לָרוֹב , עֶס אִיז גֶעוֶועזֶען אַ גָאטט פוּן הִימֶעל — דֶער אויבֶּער גָאטט ; עֶס אִיז גֶעוֶועזֶען אַ גָאטט פוּן וַואסֶער , אַ גָאטט פוּן ווִינְד , אַ גָאטט פוּן לִיכְט , אַ גָאטט פוּן מִלְחָמָה , אַ גָאטט פוּן פְרֶעהלִיכְקֵייט אוּנ אַ גָאטט פוּן טוֹיְדט . אוּנ דִי גֶאטֶטֶער זַיינֶען קֵיין פְּרוּשִׁים נִיט גֶעוֶועזֶען, זַיי הָאבֶּען גֶעהַאט וַוייבֶּער : עֶס זַיינֶען אויךְ גֶעוֶועזֶען גֶאטְהִינֶען , אַ גֶעטִין פוּן חָכְמָה , אַ גֶעטִין פוּן שִׂנְאָה , אַ גֶעטִין פוּן עֶרְדְאַרְבֵּייטֶער , אַ גֶעטִין פוּן הַאנְדְאַרְבֵּייט אוּנ נָאךְ פִיל אַנְדֶערֶע גֶעטִינֶען . גֶעוֶועזֶען אִיז בֶּעשְׁרִיבֶּען , דָאס דִי גֶאטֶטֶער לֶעבֶּען אוּפְ'ן הִימֶעל וִוי מֶענְשֶׁען אויף דֶער עֶרְד , אוּנ טְרָאגֶען שִׂנְאָה אֵיינֶע צוּ דִי אַנְדֶערֶע אויבֶּען , אוּנ אויךְ צוּ דִי מֶענְשֶׁען אוּנְטֶען . זֶעוְוס**) מְלוּכֶה , דְהַיינוּ , הָאט זִיךְ אָנְגֶעהויבֶּען מִיט דֶעם , וָואס עֶר הָאט הֶערוּנְטֶער גֶעוָוארְפֶען פוּן הִימֶעל דֶעם אֵיינֶענֶעם פָאטֶער זַיינֶעם - אַד .

אוּנ סָאקְרַאטֶעס הָאט זִיךְ דֶערְמָאהנְט אָן דֶעם , וִוי אויךְ אָן אַללֶעם וָואס מֶען הָאט אִיהם גֶעלֶעהְרְנְט אִיבֶּער זֶעוְוס'ן , וִוי עֶר הָאט זִיךְ גֶעקְרִיגְט מִיט דֶעם וַוייבּ אוּנ אִיהְר אֵייבִּיג אָבְּגֶענַארְט . דִי גֶאטֶטֶער

*) אין סאקראטס צייטען זענען נאך די גריכען געווען עובדי אלילים .
**) דער גאט פון זונן . דער גראָסטער גאטט .

הָאבֶּען מְעהר נִיט גֶעטְרָאגֶען אַ נָאמֶען גָאטט, אָבֶער מַעֲשִׂים הָאבֶּען זַיי גֶעטָהאן וְוי גָאר פְּרָאסְטֶע מֶענְשֶׁען. אָ, נֵיין, דָאס זַיינֶען נִיט קֵיין אֶמֶתֶע גֶעטטֶער! הָאט זִיךְ סָאקְרַאטֶעס גֶעקְלֶערְט, אוּנ פוּן זַיי אִיז נִיט צוּ דֶערהֶעגֶעהן וְוי אַ מֶענְשׁ דַארְף לֶעבֶּען; דָאס זַיינֶען גָאטטֶער שְׁוַואכֶע וְוי מִיר פְּשׁוּטֶע מֶענְשֶׁעלִיךְ, נִיטָא בַּיי זַיי אַלֵיין קֵיין אֱמֶת אוּנ נִיט בַּיי זַיי אִיז דַארִיבֶּער צוּ לֶערְנֶען, וָואס אֱמֶת אוּנ וָואס פַאלְשְׁקַייט הַייסְט. דֶער וַואהרֶער גָאט דַארְף זַיין לוּיטֶער אֱמֶת, אוּנ עֶר דַארְף לֶעהרְנֶען דֶעם מֶענְשֶׁען וְוי צוּ לֶעבֶּען". —

אוּנ סָאקְרַאטֶעס הָאט אָנְגֶעפַאנְגֶען נָאךְ צוּ זוּכֶען אַזַא גָאט.

נִיט אַיין יָאהר אוּנ נִיט צְוַויי הָאט זִיךְ סָאקְרַאטֶעס גֶעמוּטְשֶׁעט, אוּנ נוּר גֶעזוּכְט; דִי גֶעדַאנְקֶען הָאבֶּען אִיהם נִיט גֶעלָאזֶען צוּ רוּה, — גֶעלֶעבֶּערְט וְוי טָאג אַזוֹי נַאכְט. נָאר עֶס אִיז גֶעקוּמֶען אַ צַייט אוּנ סָאקְרַאטֶעס אִיז דֶערְגַאנְגֶען דָאס, וָואס עֶר הָאט גֶעזוּכְט. עֶר אִיז דֶערְגַאנְגֶען דֶעם גָאטט, וֶועלְכֶען עֶר הָאט נָאךְ גֶעפָארְשְׁט, וֶועלְכֶען דִי גְרִיכֶען הָאבֶּען נִיט גֶעקֶענְט, אוּנ גֶעפוּנֶען הָאט עֶר אִיהם נוּר אִין זַיין גֶעוִויסֶען אוּנ זַיין סְאוֶועסְט. וֶועהרֶענְד סָאקְרַאטֶעס הָאט גֶעזוּכְט אָט דֶעם אֱמֶת'ן גָאטט, הָאט אִיהם גֶעטְרָאפֶען נִיט אֵיינְמָאל, סַיי בַּיי טָאג, סַיי בַּיי נַאכְט, וֶוען עֶר פְלֶעגְט פֶערְקְלֶערִין זִיךְ, אוּנ וֶועלִין עֶפֶּעס טְהוּן — פְּלוּצְלוּנְג הֶערְט עֶר אַ שְׁטִימֶע רוּפְט אִין אִיהם אִינֶעוֶוענִיג: וֶוען עֶר פְלֶעגְט וֶועלֶען טְהוּן אַ גוּטֶע זַאךְ, פְלֶעגְט דִי שְׁטִימֶע צוּ אִיהם רוּפֶען: „טְהוּ עֶס, סָאקְרַאטֶעס"; וֶוען אָבֶער — אַ שְׁלֶעכְטֶע זַאךְ פְלֶעגְט זִי רוּפֶען: „טְהוּ עֶס נִיט, סָאקְרַאטֶעס" — אוּנ סָאקְרַאטֶעס אִיז גֶעוָואהנְט גֶעוָוארֶען צוּ צוּהֶערֶען דִיא שְׁטִימֶע וָואס רוּפְט אִין אִיהם, אוּנ צוּ וָואס זִיא פְלֶעגְט נוּר רוּפֶען אִיז גֶעוֶועזֶען אֱמֶת. — אוּנ סָאקְרַאטֶעס'ן אִיז דָאס אִין זִינֶען הֶערַיין: אוֹיב נוּר בַּיי גוּטֶעס רוּפְט אִין מִיר דִי שְׁטִימֶע צוּ, וֶוער זְשֶׁע רֶעדְט עֶס צוּ מִיר? נִיט אִיךְ אַלֵיין רֶעד עֶס צוּ זִיךְ, נוּר עֶפֶּעס אַנַאנְדֶערֶער, וֶוער קָאן עֶס פָארְט זַיין? — דִי שְׁטִימֶע לֶעהרְנְט מִיר שְׁטֶענְדִיג אֱמֶת, לֶעהרְנְט

מִיר צוּ לֶעבֶּען מִיט'ן אֱמֶת, אוּנ דַארִיבֶּער וַויים אִיךְ, אַז דָאס אִיז גָאטטֶעס שְׁטִימְמֶע״.

אוּנ אָט דִי שְׁטִימְמֶע הָאט סָאקְרַאטֶעס אָנְגֶעפַאנְגֶען צוּ רוּפֶען: „גָאטט״, אוּנ זִי הָאט אִיהְם עֶנְדֶעקְט דָאס, וָואס עֶר הָאט גֶעוָואלְט וִויסֶען: ד׳; ה׳ וִוי דַארְפֶען מֶענְשֶׁען לֶעבֶּען אוֹיף דֶער וֶועלְט; אוּנ אַז סָאקְרַאטֶעס הָאט עֶרְקֶענְט אַזַא גָאטט, הָאט עֶר זִיךְ אִיבֶּערְצַייגְט, אַז עֶרְקֶענֶען אִיהְם קָאן יֶעדֶער מֶענְשׁ פּוּנְקְט אַזוֹי וִוי עֶר; יֶעדֶער מֶענְשׁ קָאן דֶערְגֶעהְן פוּן דִיזֶען גָאטט וִוי דַארְפֶען מֶענְשֶׁען לֶעבֶּען אוֹיף דֶער וֶועלְט. אוּנ סָאקְרַאטֶעס הָאט זִיךְ גֶעטְרַאכְט. „דָאס אִיז אַ גְרוֹיסֶע זַאךְ; אוֹיבּ אִיךְ בִּין אַלֵיין דֶערְנַאנְגֶען, וָואס הַייסְט אֱמֶת, דַארְף אִיךְ עֶס אוֹיךְ אַנְדֶערֶע לֶערְנֶען, אַז זֵיי זָאל אוֹיךְ זַיין גוּט״. בְּעֵת סָאקְרַאטֶעס הָאט עֶס דֶערְקְלֶערְט, אִיז שׁוֹין צוּ דֶער צַייט זַיין פָאטֶער גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ עֶר אַלֵיין אִיז שׁוֹין גֶעוֶועזֶען אַ מַאנן פוּן אַ פְרוֹי אוּנ קִינְדֶער; אַז עֶר הָאט עֶרְצֶעהלְט זַיין פְרוֹי, דָאס אִיהְם הָאט זִיךְ עֶנְדֶעקְט גָאטטֶעס שְׁטִימְמֶע, הָאט זִי אִיהְם נִיט גֶעגְלוֹיבְּט. אַלֶעס עֶר הָאט גֶעזָאגְט, אַז עֶר וֶועט דָאס אַלֶעמֶען עֶרְצֶעהלֶען אוּנ בֶּעלֶעהְרֶען, הָאט זִי אִיהְם אָנְגֶעפַאנְגֶען אָבּ צוּ וֶוענְדֶען: „טְהוּ עֶס נִיט, הָאט זִי אִיהְם גֶעזָאגְט, דוּ וֶועסְט אַוֶועק וַוארְפֶען דַיין מְלָאכָה, וֶוען אָנְהוֹיבֶּען לֶעהְרֶען דֶעם עוֹלָם — וֶועסְט דוּ נוּר זִיךְ מֶעהר צָרוֹת פֶערְשַׁאפֶען אוּנ מִיר מִיט דִי קִינְדֶער וֶועט אוֹיךְ זַיין שְׁלֶעכְט. וַוארְף אַוֶועק דִי מַחֲשָׁבוֹת, עֶס אִיז פַארַאן גֶענוּג לֶעהְרֶער אָהְן דִיר.

נָאר סָאקְרַאטֶעס הָאט נִיט גֶעהֶערְט דָאס וַוייבּ. עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען וִוי דֶער עוֹלָם הֶערוּם אִיהְם לֶעבְּט אִין דַחֲקוּת אוּנ מוּטְשֶׁעט זִיךְ נוּר צוּ לִיעבּ דֶעם וַוייל עֶר וַוייסְט נִיט וִוי צוּ לֶעבֶּען אוּנ, אַז עֶר, סָאקְרַאטֶעס, וַוייס, אַז אוֹיף אִיהְם אִיז חַל דָאס נִיט צוּ הַאלְטֶען עֶס פַאר זִיךְ, עֶר מוּז, עֶר דַארְף עֶס לֶעהְרֶען יֶעדֶערֶען הֶערוּם זִיךְ, אַזוֹי זָאגְט אִיהְם גָאטטֶעס שְׁטִימְמֶע, אַזוֹי רוּפְט זִיא אִין אִיהְם.

אִין דִי גָאר אַלְטֶע צַייטֶען, בִּיז סָאקְרַאטֶעס'ן הָאבֶּען דִי גְרִיכֶען גֶעלֶעבְּט גוּט, דָאס לַאנְד אִיז בַּיי זֵיי גֶעוֶועזֶען אַ וַוארֶעמֶע אוּנ אַ פְרוּכְטְ-בַּארֶע. זֵיי הָאבֶּען זִיא אַלֵיין בֶּעאַרְבֵּייטֶעט. גֶעאַקֶערְט, גֶעזֶעהט, גָארְטְנֶער גֶעפְלַאנְצְט, בִּינֶען, בְּהֵמוֹת נֶעהָאדֶעוֶועט; קֵיין רַייכֶע, קֵיין אָרִימֶע, קֵיין קְנֶעכְט, קֵיין הֶערֶען אִיז בַּיי זֵיי נִיט גֶעוֶועזֶען, אַללֶע הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט גְלַייךְ. שְׁפֶּעטֶער הָאבְּען דִי גְרִיכֶען אָנְגֶעפַאנְגֶען צוּ פִיהרֶען מִלְחָמוֹת מִיט דִי שְׁכֵנִים זֵייעֶרֶע; בֶּערוֹיבֶּען זֵיי, צוּ גֶענוּמֶען זֵייעֶר גָאלְד, זֵייעֶר זִילְבֶּער, אָבּ גִינוּמֶען זֵייעֶרֶע פִיה אוּנ דִי מֶענְשֶׁען. דִי גֶעפַאנְגֶענֶע גֶעמַאכְט פַאר קְנֶעכְט, אוּנ דִי גְרִיכֶען זַיינֶען גֶעוָוארֶען רַייךְ פוּן דִי מִלְחָמוֹת. צוּ לִיעבּ דֶעם אָבֶּער אִיז זֵייעֶר גַאנְצֶעס לֶעבֶּען אוּנ דִי גַאנְצֶע פִיהרוּנְג אִין לַאנְד גֶעוָוארֶען עֶרְגֶער. דֶער וָואס אִיז גֶעוֶועזֶען דְרֵייסְטֶער — אִיז אָנְגֶעקוּמֶען אִין מִילִיטֶער דִינְסְט, דֶער וָואס אִיז גֶעוֶועזֶען קְלִיגֶער אִיז גֶעוָוארֶען אַ טְשִׁינָאווְנִיק, אַ בֶּעאַמְטֶער; דֶער וָואס אִיז גֶעוֶועזֶען חִיטְרֶע אוּנ גֶעשִׁיקְטֶער — הָאט זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט הַאנְדֶעל. פוּן אַרְבֶּעט, אָדֶער פוּן אֵיינְפַאכֶע פְּשׁוּטֶע אַרְבֵּייט זַיינֶען זֵיי אִין גַאנְצֶען אָבְּגֶעוואהְנְט גֶעוָוארֶען אוּנ קֵיין אַנְשְׁטֶענְדִיגֶער גְרִיכֶע הָאט זִיךְ מִיט דֶעם נִיט בֶּעשֶׁעפְטִיגְט.

אִין דִי צַייטֶען וֶוען סָאקְרַאטֶעס אִיז אִין אַטְהֶען גֶעוֶועזֶען זַיינֶען גֶעוֶועזֶען מֶעהר קְנֶעכְט וִוי הֶערֶען. הֶערֶען זַיינֶען גֶעוֶועזֶען אַ עֶרֶךְ פוּן הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד, קְנֶעכְט אָבֶּער — דְרַיי הוּנְדֶערְט 50 טוֹיזֶענְד. מִיט יֶעדֶער אַרְבֵּייט הָאבֶּען זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט דִי קְנֶעכְט, וֶועהרֶנְד דִי גְרִיכֶען דִי הֶערֶען הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען פַאר אַיין עֶרְנִידֶערוּנְג אוּנ אַ שַׁאנְדֶע צוּ פֶערְנֶעהמֶען זִיךְ מִיט וָואס עֶס אִיז פַאר אַ הַאנְדְוֶוערְק. דִי גַאנְצֶע זָארְג פוּן דִי הֶערֶען אִיז נָאר בֶּעשְׁטַאנֶען אִין דֶעם וִוי צוּ עֶרְוֶוערְבֶּען מֶעהר רֵייכְטְהוּם, צוּ דוּרְךְ מִסְחָר, צוּ דוּרְךְ מִלְחָמָה, דָאס אִיז גֶעוֶוען אַלֶעס אֵיינְס. דֶער עִיקָר אִיז גֶעוֶוען צוּ בֶּעקוּמֶען פִיעל גֶעלְד, אָנְקוֹיפֶען פִיעל קְנֶעכְט, מֶאנֶער אוּנ פְרוֹיעֶן אוּנ לֶעבֶּען אִין רָאסְקָאשׁ אוּנ פֶערְגֶענִיגֶען.

אַזוי האָבען געלעבּט די גריכען און זיינען אין גאַנצען איבּער גיפיהרט געוואָרען און קיינעם פון זיי איז ניט געלעגען אין קאפּף צו פיהרען איין אָרענטליכעס לעבּען, צו העלפען אַ געדריקטען אין אַ נויט, צו בּעטראַכטען אַ שקלאַף פאַר אַ מענשען, און זעהן ווי צו נוטצען דעם אַנדערן, יעדער איינציגער האט נאר געקלערט ווי צו געוועלטיגען און צו הערשען איבּער'ן צווייטען.

סאָקראַטעס האָט דאס אַלעס געזעהן. ער האט געזעהן, אַז די גריכען געהן אויף אַ קרומען וועג, און מיט דעם אַליין פיהרען זיי איבּער זייער איינענעם לעבּען, און סאָקראַטעס פלעגט אַרום אויפ'ן פּלאַטץ און פאר'ן גאַנצען עולם זאָגען דאס וואס זיין אינערליכע געפיהל, זיין געוויסען האט איהם געלעהרנט — דאס ניט אַזוי דאַרפען מענשען לעבּען אויף דער וועלט!

II

ווי דאַרף מען הערשען איבּער דאָס פּאלק?

סאָקראַטעס האט זיך אַ מאָל דערוואוסט, אַז איינעם אַ רייכען יונגען שרה גלאוקאן ווילט זיך זעהר ווערען אַ פיהרער בּיי'ם עולם. געקענט האָט סאָקראַטעס דעם גלאַוקאן פאַר אַ „ס׳אויך מיין דאַנה!” זאָגער, פאַר אַמענשען פאַר אַ צו יונגען, מיט צו ווענינ געניטקייט און קענטעניסע, נאר דער חשק צו כּבוד איז געוועזען בּיי דעם יונגען שרה אַזוי גרויס, אַז ניט ערנסטע ווארטער, ניט חויזקעריי האָבּען געקאנט איהם אָבּשלאָגען דעם חשק אַ הערשער צו ווערען. סאָקראַטעס האָט זיך געוואָלט איהם דערנייזען, אַז מען דאַרף זיך ניט נעמען צו אַ זאַך, צו וואס מען טויג זיך ניט. און עס האָט איהם געלונגען דעם יונגען גלאַוקאַנע'ן צום שכל צו

בְּרֵיינְגֶען , אוּנ אָט וִוי אַזוֹי : סָאקְרַאטֶעס הָאט אִיהם בֶּעגֶעגֶענְט אוֹיפְ׳ן מַארְק ; גְלַאוְקַאן אִיז גֶעשְׁטַאנֶען צְוִוישֶׁען אַיין עוֹלָם מֶענְשֶׁען אוּנ יֶעדֶערֶער הָאט מִיט אִיהם גֶערֶעדְט מִיט כָּבוֹד . אַללֶע הָאבֶּען גֶעוואוּסְט , אַז אָט בַּאלְד וֶועט עֶר וֶוערְ׳ן אַ פִיהרֶער , אוּנ דַאמַאלְסְט וֶועט דָאךְ יֶעדֶער בֶּעדַארְפֶען אָנְקוּמֶען צוּ אִיהם . גְלַאוְקַאן הָאט גֶעוַוארְט מֶען זָאל אִיהם אוֹיסקְלַייבֶּען , אוּנ הָאט זִיךְ דֶער וַויילֶע גֶעבְּלָאזֶען . סָאקְרַאטֶעס אִיז צוּ גֶעגַאנְגֶען נָאהֶענְטֶער .

— גוּט מָארְגֶען גְלַאוְקַאן , אִיךְ הָאבּ גֶעהֶערְט , אַז דוּ וֶועסְט זַיין בַּיי אוּנְז אִין גִיכֶען אַמַנְהִיג (אַפִּיהרֶער) .

— אִיךְ הָאפְף ! הָאט גֶעעֶנְטְפֶערְט גְלַאוְקַאן .

— נוּ !! , הָאט גֶעזָאגְט סָאקְרַאטֶעס , פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ , אַז דָאס אִיז גָאר אַ גוּטֶע זַאךְ ! אוּנ וֶוען דוּא וֶועסְט שׁוֹין עֶרְרַייכֶען דֵיין צִיעל אוּנ וֶועסְט הָאבֶּען דִי מֶמְשָׁלָה אִין הַאנְד קָאנְסְטוּ דוּ דָאךְ אוּ״ם פִיהרֶען , אַ סַךְ זַאכֶען : דוּ וֶועסְט קֶאנֶען פְרַיינְד טוֹבוֹת טְהוּן בֶּערִיהמְט מַאכֶען דַיין אַיינֶענֶע פַאמִילְיֶע , בֶּערִיהמְט מַאכֶען דַיין פַאטֶערְלַאנְד .

גְלַאוְקַאן הָאט גֶעהֶערְט אוּנ גֶעקְוָואלֶען .

— פַאר וָואס רֶעדן נִיט ? הָאט גְלַאוְקַאן גֶעפְרֶעגְט , פַאר וָואס זָאל אִיךְ נִיט קֶאנֶען זַיין אַ גוּטֶער פִיהרֶער ?

— אַ גוּטֶער פִיהרֶער הַייסְט דֶער נוּר , דֶער וָואס בֶּעקוּמְט אַ גְרוֹיסֶען נָאמֶען , — הָאט אָנְגֶעפַאנְגֶען סָאקְרַאטֶעס , וֶוער עֶס הָאט זַיין פָאלְק פִיעל נוּטְצֶען גֶעבְּרַאכְט . דוּ וִוילְסְט דָאךְ מִן הַסְתָּם אַ גְרוֹיסֶען נָאמֶען הָאבֶּען , וִוילְסְט אוֹיךְ הַייסֶען אַ גוּטֶער פִיהרֶער , נִיט אַזוֹי אֶפְשָׁר ?

— פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ , הָאט גֶעעֶנְטְפֶערְט גְלַאוְקַאן .

— נוּ אוֹיבּ אַזוֹי , זָאנֶע אָפֶּען אוּנ דֶערְצֶעהל וָואס פַאר אַ נוּטְצִין מֵיינְסְט דוּ דֶעם עוֹלָם צוּ טְהוּן , אוּנ פוּן וָואס וֶועסְט דוּ אָנְפַאנְגֶען ? גְלַאוְקַאן הָאט גֶעשְׁוִויגֶען , עֶר הָאט זִיךְ אַזוֹי וִוי פַאר-

קְלֶערְט וָואס צוּ עֶנְטְפֶּערֶען, עֶר הָאט נִיט גֶעקָאנְט גֶעפִינֶען פוּן וָואס אָנְצוּהוֹיבֶּען. סָאקְרַאטֶעס הָאט אִיהם גֶעוָואלְט גְרִינְגֶער מַאכֶען-און הָאט אִיהם אוּנְטֶער גֶעכַאפְּט.

— נוּ, וָואס הָאסְט דוּ זִיךְ אַזוֹי פֶּערְקְלֶערְט? רַאכְט זִיךְ, עֶס אִיז קֵיין שְׁוֶוערֶע זַאךְ צוּ פֶערְשְׁטֵיין, מִיט וָואס קָאן מֶען דֶעם פָאלְק נוּטְצֶען בְּרֵיינְגֶען? דָאס פָאלְק אִיז דָאךְ אוֹיךְ אַזֶעלְכֶע מֶענְשֶׁען וִויא מִיר אַללֶע. אַז דוּ וָואלְסְט וָואלֶען דֵיינֶעם אַ גוּטֶען פְרַיינְד גוּטֶעס טְהוּן, וָואלְסְט דוּ דָאךְ דִי עֶרְשְׁטֶע זַאךְ זִיךְ בֶּעמִיהֶעט אִיהם רַייךְ צוּ מַאכֶען?

— גֶעוִויס, הָאט גֶעאֶנְטְפֶערְט גְלַאוְוקָאן.

— נוּ, דִי אֵייגֶענֶע זַאךְ אִיז מִיט דֶעם פָאלְק, הָאט גֶעזָאגְט סָאקְרַאטֶעס; טְהוּן גוּטֶעס דֶעם פָאלְק הֵייסְט, אַז אַללֶע זָאללֶען רֵייכֶער וֶוערֶען, נִיט אַזוֹי?

— גֶעוִויס אַזוֹי, הָאט מַסְכִּים גֶעוֶועהן גְלַאוְוקָאן.

— נוּ, און וָואס זֶשֶׁע דַארְף מֶען טְהוּן, אַז דֶער גַאנְצֶער עוֹלָם זָאלל רֵייכֶער וֶוערֶען? אִיךְ מֵיין אַזוֹי, אַז דָאס פָאלְק זָאלל הָאבֶּען מֶעהר הַכְנָסוֹת וִויא הוֹצָאוֹת?

— אִיךְ קְלָער אוֹיךְ אַזוֹי, הָאט גֶעעֶנְטְפֶערְט גְלַאוְוקָאן.

— זָאגְשֶׁע מִיר, גְלַאוְוקָאן, פוּן וַואנֶען נֶעמְט זִיךְ בַּיי אַ פָאלְק הַכְנָסָה (אַיינְטְרָאג) יֶעטְצְט, און וִוי פִיעל הַכְנָסָה הָאט עֶס? דוּ וֵוייסְט עֶס מִן־הַסְתָּם, שׁוֹין אַללֶעם רִיכְטִיג?

נֵיין, אִיךְ וֵוייס עֶס נִיט, אִיךְ הָאבּ נָאךְ אִיבֶּער דֶעם גָאר נִיט גֶעקְלֶערְט.

— נוּ, וֶועגֶען דֶעם הָאסְט דוּ נָאךְ נִיט גֶעקְלֶערְט, דֶער פַאר הָאסְט דוּ שׁוֹין גֶעוִויס גֶעקְלֶערְט וִוי פִיעל דַארְף הָאבֶּען דִי מְלוּכָה הוֹצָאוֹת, און דִי אִיבֶּערִיגֶע וֶועסְט דוּ אָהן אַ סָפֵק זֶעהן אָבּ צוּ שַׁאפֶען?

— נֵיין, הָאט גֶעעֶנְטְפֶערְט גְלַאוְוקָאן, אִיבֶּער דֶעם הָאבּ אִיךְ נָאךְ אַיךְ נִיט גֶעקְלֶערְט, און קָאן יֶעטְצְט דַארִיבֶּער קֵיין תְּשׁוּבָה נִיט גֶעבֶּען.

— נו, װעגען דעם האסט דו נאך אויך ניט געקלערט, האט סאקראטעס איבער געחזר'ט, מילא, האסט נאך צייט צו קלערען, דער פאר האסט דו געװיס װעגען דעם געקלערט, װי דאס פאלק רייך צו מאכען; נו װאס זשע אזױנס האסט דו פארט דערקלערט? מיט װאס, מיינסט דו, קאן מען דאס פאלק רייכער מאכען?

— רייכער מאכען דאס פאלק, האט געענטפערט גלאװקאן, איז די גלייכסטע זאך, מיין איך, דורך מלחמה, איינגעהמען אנדערע פעלקער, צונעמען ביי זיי אללעס װאס זיי האבען און טהיילען צװישען זיך.

— דאס איז אמת, האט געענטפערט סאקראטעס, א מיטטעל איז דאס גאר א װאוילער און נאך א גיכער אויך... נאר א מאל טרעפט דאך, אז עס נעהמט זיך נאך ניט איין, מען ברײנגט אוים דער װיילע געלט און מענשען אויך, אויף אזא אופן, מיין איך, װערד דאס פאלק ניט רייכער נור ארעמער.

— דאס איז אזוי, האט געזאגט גלאװקאן, נור א מלחמה דארף מען אנהויבען נאר דאמאלסט, װען מען װייסט בעשטימט, אז דו װעסט מנצח זיין יענעם, און ניט יענער דיך.

— הייסט עס, אום אנצוהייבען א שטרייט, דארף מען אויף געװיס װיסען, װי שטארק דאס אייגענע פאלק איז, און װי גרוים איז דער כח פון דעם שונא, אזוי? האט געפרעגט סאקראטעס.

— געװיסס מוז מען װיסען! האט געענטפערט גלאװקאן.

— נו היינט זאגזשע, גלאװקאן, װי שטארק איז אונזער ארמיע און װי שטארק איז דער שונא, מיט װעמען דו מיינסט קריעג צו פיהרען?

— פונקטלעך קאן איך דיר ניט זאגען, האט געזאגט גלאװקאן, אויסװענדיג לאזט זיך עס ניט געדענקען.

— נו, האסט דו מן־הסתם פארשריבען װעגען דעם, ברענגזשע, איך בעט דיך, דיינע שריפטען, מיר װאלען עס דורך לעזען,

איבּער רֶעכֶענֶען, הָאט גֶעזָאגְט סָאקְרַאטֶעס.

— נֵיין, פַארשְׁרִיבֶּען הָאבּ אִיךְ עֶס נִיט, הָאט גֶעזָאגְט גְלַאוְוקָאן, אוּנ דֶעם שׂוֹנֵא אִיבֶּער צוּ צֶאהלֶען אִיז אַ זַאךְ וָואס אִיז אוּנמֶאגְלֶעךְ.

— אָט זֶעהסְטוּ, דָאס אִיז זֶעהר בִּיטטֶער, הָאט גֶעזָאגְט סָאקְרַאטֶעס, דֶען אויבּ מֶעסְטֶען דֶעם כֹּחַ פוּן שׂוֹנֵא אִיז אַ זַאךְ וָואס אִיז אוּנְמֶעגְלֶעךְ, אוּנ מֶען קֶען בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט וִויסֶען, אויבּ מִיר וֶועלֶען אַיינְגֶעמֶען, אָדֶער יֶענֶער — קוּמְט דָאךְ אוֹיס, אַז דַיין עֵצָה, ווִי דֶעם עוֹלָם רַייכֶער צוּמַאכֶען אִיז עֶפֶּעס נִיט אַ זַא קוּרַאנְט זִיכֶערֶע! אויבּ דוּ וֶועסְט אִיהם רַייכֶער מַאכֶען אָדֶער נִיט, אִיז גָאךְ אַ פְּרַאגֶע, נוּר מֶענְשֶׁען וֶועסְט דוּ גֶעוִויסס אוּמְגְלִיקְלִיךְ מַאכֶען, אוּנ אַנְשְׁטַאט רַייכֶער — וֶועסְט דוּ נוּר דָאס פָּאלְק אָרֶעמֶער מַאכֶען, לָאמִיר אוֹיפְ׳הֶערֶען רַעדֶען וֶועגֶען מִלְחָמוֹת, עֶס קָאן זֶעהר זַיין, אַז אַזוֹי ווִי דוּ ווִילְסְט עֶרְסְט אָהוֹיבֶּען צוּ פִיהרֶען דִי מְלוּכָה הָאסְט דוּ נָאךְ נִיט אוֹיסְפַּייֶעט — מַחֲמַת דִי זַאךְ אִיז זֶעהר גְרוֹיס — עֶס דוּרךְ צוּנֶעמֶען וַוי גֶעהֶארִיג אִיז.

זָאג אוּנְז, גְלַאוְוקָאן, לָאמִיר דָאס אַוֶועק וַוארְפֶען, אִיךְ וִויל בַּיי דִיר אַיין אַנדֶער זַאךְ פְרֶעגֶען: וִויפִיעל תְּבוּאָה דַארְף מֶען הָאבֶּען אַ יָאהְר אוּם דָאס גַאנְצֶע פָּאלְק זָאל זַיין זַאט? וִוי אִיז בַּיי אוּנְז הַיינְטִיגֶען יָאהר גֶערָאטהֶען תְּבוּאָה אוּנ צוּ וֶועט בַּיי אַללֶעמֶען גֶענוּג זַיין אוֹיף בְּרוֹיט בִּיז דֶער נַייֶער שְׁנִיט צַייט? דָאס הָאסְט דוּ רִיכְטִיג בֶּעקְלֶארְט?

— נֵיין, אִיךְ הָאבּ זִיךְ נָאךְ וֶועגֶען דֶעם נִיט עֶרְקוּנְדִיגְט, הָאט גְלַאוְוקָאן גֶעעֶנְטְפֶערְט.

אוֹיף אַ וַוייְלֶע הָאבֶּען אַללֶע גֶעשְׁוִויגֶען, נַאכְהֶער הָאט גְלַאוְוקָאן גֶעזָאגְט:

— אַז מֶען זָאל אִין דֶער אֱמֶת׳ן זִיךְ אִין יֶעדֶער קְלֵיינִיגְקֵייט הֶערַיין לָאזֶען, יֶעדֶער הָאר זִיךְ עֶרְקוּנְדִיגֶען, ווִי דוּ ווִילְסְט, וֶועט

גֶעוועלְטִיגֶען אִיבֶּער דֶעם פָאלְק זַיין זֶעהר אַ שְׁווֶערֶע זַאךְ, אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע מִיהֶע.

— אוּנ וִוי הָאסְט דוּ גֶעמֵיינְט, עֶס אִיז גְרִינְג? הָאט סָאקְרַאטֶעס גֶעזָאגְט: אִיךְ וֶועל בַּיי דִיר פְרֶעגֶען דִי לֶעצְטֶע פְרַאגֶע: אִיךְ הָאבּ גֶעהֶערְט, אַז דוּ הָאסְט אַמָאל אָנְגֶעהוֹיבֶּען הֶעלְפֶען דַיין פֶעטֶער אִין בַּעַל־הַבַּיִת׳יִשְׁקֵייט אוּנ דֶערְנָאךְ הָאסְט דוּ עֶס אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען. וָואס אִיז גֶעוֶועזֶען דוּ אוּרְזַאכֶע דֶערְפוּן?

— עֶס אִיז מִיר גֶעוֶועזֶען שְׁוֶוער, הָאט גְלַאווְקַאן גֶעאֶנְטְפֶערְט: עֶרְשְׁטֶענְס אִיז דִי בַּעַל־הַבַּיִת׳יִשְׁקֵייט אַ גְרוֹיסֶע, אוּנ וִוידֶער הָאט דֶער פֶעטֶער נִיט גֶעפָאלְגְט.

— אָט זֶעהְסְט דוּ, אֵיין הוֹיז הָאסְט דוּ נִיט גֶעקָאנְט פִירֶען וִוי עֶס דַארְף צוּ זַיין אוּנ דוּ ווִילְסְט זַיין אַ פִירֶער אִיבֶּער דָאס גַאנְצֶע פָאלְק?! אַטְהֶען בֶּעשְׁטֶעהט דָאךְ נִיט פוּן אֵיין הוֹיז נוּר פוּן מֶעהר וִוי 10. טוֹיזֶענְד הַייזֶער; וִוי אַזוֹי זֶשֶע גֶעמְסְט דוּ זִיךְ אָן דִי אַלֶּע 10. טוֹיזֶענְד פַאמִילְיֶען צוּ פֶערְזָארְגֶען, וֶוען דוּ הָאסְט אֵיין פַאמִילְיֶע פַארְזָארְגֶען, אֵיין הוֹיז פִירֶען אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט? אָנְנֶעמֶען אַ זַאךְ קָאן זִיךְ יֶעדֶערֶער, אָבֶּער אוֹיסְפִירֶען עֶס וִוי עֶס דַארְף צוּ זַיין קָאן נוּר דֶער, וֶוער עֶס פֶערְשְׁטֶעהט עֶס גוּט אוּנ אִיז פֶעהִיג דֶער צוּ. אַנְשְׁטַאט כָּבוֹד אוּנ גְדוּלָה, קָאנְסְט דוּ זִיךְ אוּנ דַיין גַאנְצֶען פָאלְק פִיעל אוּנְגְלִיקֶען אָנְמַאכֶען, אַ פְרִיעֶר גֶעה לֶערְנְאוּיס קְלָאר אָט דִי אַלֶּע זַאכֶען, וֶועלְכֶע אִיךְ הָאבּ דָא בַּיי דִיר אִיצְטֶער גֶעפְרֶעגְט; אַז דוּ וֶועסְט עֶס אַלֶעס גֶענוּי וִויסֶען אוּנ פַארְשְׁטֵיין, דַאמַאלְסְט וֶועסְט דוּ מֶעגֶען קְלֶאהרֶען וֶועגֶען דֶער מֶמְשָׁלָה.

גְלַאווְקַאן הָאט שְׁטִיל אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן סָאקְרַאטֶעס׳ן אוּנ עֶר הָאט אוֹיפְגֶעהֶערְט זִיךְ סְטַארֶען צוּ וֶוערֶען אַ מַנְהִיג.

III

װֶער אִיז בֶּעססֶער – אַ קְנֶעכְט אָדֶער אַ הַאר?

אַמָאל אִיז גֶעקוּמֶען צוּ סָאקְרַאטֶעסֶ'ן זַיינֶער אַ שָׁכֵן אַרִיסְטַארְךְ אוּנ הָאט זִיךְ זֶעהר בֶּעקְלָאגְט פַאר אִיהם אוֹיף זַיין בִּיטֶער מַזָל.

– אִיךְ װַייס נִיט װָאס אָנְצוּהוֹיבֶּען צוּ טְהוּן, אִיךְ בִּין גֶעװֶעזֶען רַייךְ, אִיךְ הָאבּ גֶעהַאנְדֶעלְט; נַאכְהֶער הָאט מִיר אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ גֶעהן שְׁלֶעכְט, אִיךְ בִּין פֶּערְאוּנְגְלִיקְט גֶעװָארֶען – אוּנ דָא הָאט זִיךְ נָאךְ צוּם אוּנְגְלִיק גֶעטְרָאפֶּען דִי מִלְחָמָה; מַיינֶע קְרוֹבִים הָאט מֶען גֶעהַרְגֶ'עט אוּנ אִיךְ הָאבּ נָאךְ גֶעמוּסְט צוּנֶעמֶען צוּ זִיךְ זַייעֶרֶע אַלְמָנוֹת מִיט דִי יְתוֹמִים; אִיצְט הָאבּ אִיךְ אוֹיף מַיין הַאלְז אַ גֶעזִינְד פוּן 14 פַּארְשׁוֹין אוּנ אִיךְ װַייס נִיט מִיט װָאס פַאר אַיין אוֹפֶּ'ן קָארְמֶעט מָאן פָארְט אָן אַזַא גֶעזִינְד – טָאמֶער אִיז מִיר װֶענִיג אַייגֶענֶע צָרוֹת, דַארְף אִיךְ נָאךְ פְרֶעמְדֶע אוֹיף זִיךְ. װָאס טְהוּט מֶען פָארְט?

– דָאס הַארְץ טְהוּט מִיר װֶעה אוֹיף דַיין לַאגֶע, מַיין פְרַיינְד! הָאט אִיהם סָאקְרַאטֶעס בֶּעדוֹיעֶרְט; מִיט װָאס אָבֶּער קְלֶערְסְט דוּ אִיצְט דַיין לַאגֶע פֶּערְבֶּעססֶערֶען?

אִיךְ הָאבּ גֶעװָאלְט גֶעלְד לַייעֶן אוּנ װִידֶער פֶּערְפִיהְרֶען אַ הַאנְדֶעל, גִיט מֶען נִיט, װַייל מֶען װַייס, אַז מַיינֶע גֶעשֶׁעפְטֶען זַיינֶען שְׁלֶעכְט. סָאקְרַאטֶעס הָאט אַ שָׁאקֶעל גֶעטְהוּן מִיטְ'ן קָאפּ אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעכֶענֶען.

– װָאס אֱמֶת אִיז אֱמֶת: 14 פַּארְשׁוֹין אָנְצוּקָארְמֶענֶען, דַארְף מֶען פִיעל הָאבֶּען; נוּר אָט אִיז דָאךְ בַּיי דַיין שָׁכֵן אַ פַאמִילְיֶע אִיבֶּער 20 פַּארְשׁוֹין אוּנ אַלֶע זַיינֶען זַאט, זַיי קְלַייבֶּען נָאךְ גֶעלְד אוֹיךְ.

– גֶעהֶערְט אַ גְלַייכֶענֶעס אַבִּיסֶעל! הָאט אַרִיסְטַארְךְ זִיךְ אָפְּגֶערוּפֶען: דֶער שָׁכֵן אִיז אַיין מֶענְשׁ אַלַיין אוּנ עֶר הָאט 19 נְפָשׁוֹת

שְׁקְלַאפֶּען ; בַּיי אִיהם אַרְבַּייטֶען אוים דִי שְׁקְלַאפֶּען אַ סַךְ מֶעהרֶער
ווִיפִיעל זַיי עַסֶּסען אויף, אונ בַּיי מִיר זַיינֶען 14 מֶענְשֶׁען פְרַיֶיע
גְרִיכֶען.

— אונ וָואס פַאר אַיין אונטֶערְשֵׁייד אִיז אַייגֶענְטְלֶעךְ צְוִוישֶׁען
פְרַייע גְרִיכֶען אונ שְׁקְלַאפֶּען ? הָאט גֶעפְרֶעגְט סָאקְרַאטֶעס : דֶערמִיט
אֶפְשָׁר, וָואס דִי פְרַייֶע מֶענְשֶׁען זַיינֶען בֶּעסֶער פַאר שְׁקְלַאפֶּען, הַא ?

— גֶעווִיס בֶּעסֶער : דִיא זַיינֶען פְרַייֶע גְרִיכֶען, אונ דִיא זַיינֶען
נִישְׁט מֶעהר ווִיא שְׁקְלַאפֶּען.

— בַּיי דִיר אִין מויל קוּמְט עֶס אֶפִילוּ אַזוֹי אוים, אַז דִי פְרַייעֶ
זַיינֶען בֶּעסֶער, הָאט סָאקְרַאטֶעס גֶעזָאגְט ; אִין דֶער אֶמֶת'ן אָבֶער
אִיז עֶס נִיט אַזוֹי. בַּיי'ם שָׁכֵן, זָאנְסְט דוּ, אִיז אַלֶעס גוּט, ווַייל בַּיי
אִיהם זַיינֶען שְׁקְלַאפֶּען, אונ בַּיי דִיר — אִיז צָרוֹת, ווַייל עֶס זַיינֶען
דוּרְכְאוים פְרַייֶע גְרִיכֶען אונ נִיט קַיין שְׁקְלַאפֶּען. אויב אַזוֹי, קוּמְט
דָאךְ אוים, אַז שְׁקְלַאפֶּען קָאנֶען אַרְבַּייטֶען, אונ פְרַייֶע קָאנֶען נִיט.

— מַיינֶע ווָאלְטֶען אויךְ גֶעקָאנְט, ווֶען מֶען ווָאלְט נור קָאנֶען
אויספִיהרֶען, אַז זַיי זָאלֶען ווֶעלֶען אַרְבַּייטֶען ! הָאט אַרִיסְטַארְךְ
גֶעאֶנְטְפֶערְט. — אָבֶער אִיךְ קָאן זַיי דָאךְ נִיט צְווִינְגֶען : זַיי שְׁטַאמֶען
דָאךְ עֶפֶּעס נִיט פוּן אַבִי ווֶעמֶען אונ דֶערְצוּ נָאךְ קְרוֹבִים מַיינֶע, ווִי
קָאן אִיךְ זַיי נֶאטְהֶען צוּ הָארעֶווען ? אִיךְ ווֶעל זַיי נִיט נוֹהֵג כָּבוֹד
זַיין ווֶעט זִיךְ אָנְהויבֶּען אַיין אונצופְרִידֶענְהֵייט, יֶעדֶערֶער ווֶעט מִיר
פָּארְווִירְפֶע מַאכֶען, יֶעדֶערֶער ווֶעט זִיךְ בְּלָאזֶען אִין דִי ווִינְקֶעלֶעךְ.
דָאס אִיז אַ זַאךְ וָואס אִיז אוּנְמֶעגְלִיךְ.

— אונ אִיצְטֶער מַאכְט דִיר קֵיינֶער נִיט פָּארְווִירְפֶע ? אַלֶעֶ
זַיינֶען צופְרִידֶען ? הָאט סָאקְרַאטֶעס גֶעפְרֶעגְט. אִיצְטֶער אִיז בַּיי דִיר
שָׁלוֹם אִין שְׁטוּב ?

— וָואס פַאר אַ שָׁלוֹם ! הָאט גֶעאֶנְטְפֶערְט אַרִיסְטַארְךְ, מֶען
רַייסְט זִיךְ אונ מֶען בַּייסְט זִיךְ, אַ גַאנְצְען טָאג הָארְט מֶען נִיט מֶעהר
ווִי פָּארְווִירְפֶע אונ קְרִיג.

— אָט וָואס אִיךְ וֶועל דִיר זָאגֶען, הָאט סָאקְרַאטֶעס אָנְגֶעהוֹיבֶּען, אָהן אַרְבֵּייט אִיז בַּיי דִיר אויךְ דוּרְכְאוֹיס אוּנצוּפְרִיעדֶענְהֵייט אוּנ קְרִיג, אוּנ פוּן וַואנֶען צוּ לֶעבֶּען אִיז אויךְ נִיט דָא; זֵייעֶר יִחוּס אַלֵיין קָאן דָאךְ דַיינֶע קְרוֹבִים נִיט זַאט מַאכֶען אוּנ קֵיין שָׁלוֹם צְווִישֶׁען זֵיי מַאכְט עֶס אויךְ נִיט. וָואלְט אֶפְשֶׁר בֶּעסֶער זַיין דוּ זָאלְסְט יֶעדֶערְ'ן פוּן זֵיי גֶעבֶּען אַיין אַרְבֵּייט נָאךְ זַיינֶע קְרֶאפְטֶען אוּנ פֶאהִיגְקֵייטֶען?

— אִיךְ וָואלְט אַוַודְאַי אַזוֹי גֶעטְהוּן, הָאט אַרִיסְטַארְךְ גֶעזָאגְט: נוּר וָואס וֶועט מֶען דֶאנְן אויף מִיר אִין שְׁטָאדְט רֶעדֶען?

— אוּנ אִיצְטֶער בֶּערֶעדְט מֶען דִיךְ נִיט? הָאט סָאקְרַאטֶעס גֶעפְרֶאגְט.

— אִיצְטֶער זַיינֶען אויךְ דָא וואהלֶע מֶענְשֶׁען, וָואס שֶׁאנְדֶען מִיךְ פַאר מַיין אָרֶעמְקֵייט, בֶּערֶעדֶען בֶּערֶעדְט מֶען אוּנ לַייעֶן גֶעלְד, אִיךְ זָאל צוּרִיק קָאנֶען קוּמֶען צוּ מַיין פָארִיגֶען שְׁטַאנְד דָאס טְהוּט קֵיינֶער נִיט.

— זֶעהְסְט דוּא ווִיא גֶערֶעכְט דִיא בֶּערֶעדֶער זֶענֶען? הָאט סָאקְרַאטֶעס גֶעזָאגְט, מֶען קָאן דָאךְ לַייטֶען דִי מַיילֶער נִיט צוּמַאכֶען, דַארִיבֶּער בְּרוֹיךְ מֶען גָאר נִיט הֶערֶען אַללֶעמֶענֶס רֶעד. אָט פְּרוּב זֶעטְץ אַוֶועק דַיינֶע קְרוֹבִים בַּיי דֶער אַרְבֵּייט, עֶס קָאן זַיין, אַז עֶס וֶועט בֶּעסֶער וֶוערְ'ן!

אוּנ אַרִיסְטַארְךְ הָאט גֶעפָאלְגְט סָאקְרַאטֶעסְ'ן. אִין אַ הַאלְבּ יָאהר אַרוּם הָאט סָאקְרַאטֶעס ווִידֶער בֶּעגֶעגֶענְט אַרִיסְטַארְכֶען אוּנ הָאט אִיהם גֶעפְרֶעגְט, ווִי גֶעהט'ֶעס אִיהם.

— גַאנְץ גוּט, הָאט גֶעאֶנְטְפֶערְט אַרִיסְטַארְךְ, אוּנ אַלֶעס דִיר צוּ פֶערְדַאנְקֶען! אִיךְ הָאבּ דִיר דַאמַאלְס גֶעפָאלְגְט אוּנ הָאבּ אִיצְט גָאר אִין גַאנְצֶען פֶערְבֶּעססֶערְט מַיינֶע עֲסָקִים. אֵיינֶער הָאט מִיר גֶעגֶעבֶּען אויף בָּארְג ווָאל, מַיינֶע שְׁטוּבִּינֶע הָאבֶּען עֶס אוֹיסְגֶעשְׁפּוּנֶען

און האָבען דערפון געוועבט טוך, נאָכהער האָבען זיי פון די טוך אויפגענייט קליידער אויף צום פערקויפען; מיר האָבען פערקויפט און האָבען אַרוים גענומען ניט נור דאָס געלד פאַר די וואָל, נור מיר האָבען נאָך בעקומען אַ שאָנעם רייַח. פון יענער צייט אָן האָבען מיר זיך אָנגעהויבען בעשעפטיגען מיט אַרבייט גאָר ערנסט און מיר זיינען אַללע זאַט, אין שטוב איז שטיל, נישטאָ קיין קריג, און מיר קלייבען נאָך געלד אויך.

— און וואָס זאָגען מענשען אויף דעם? האָט סאָקראַטעס געפרעגט.

— מענשען האָבען מיר שוין אויך צו בערעדען אויפגעהערט. האָט אַריסטאַרך געענטפערט לאַכענדיג.

סאָקראַטעס האָט אַ מאָל דערזעהען, ווי אויפ'ן פּלאַץ איז געלעגען אויסגעצוגען אַ יונגער גריבע און האָט זיך געפּאַכט און אָבגעבלאָזען פון היטץ.

— פון וואָס האָסט דו זיך דאָס אַזוי פאַרמאַטערט? האָט געפרעגט סאָקראַטעס.

— ווי פערמאַטערט מען זיך דאָס ניט? איך בין היינט געגאַנגען פון דאָרף צו פוס אַוועק אַרסט צעהן.

— האָסט עפּעס געטראָגען אַ שווערע משׂא אויך? דער יונגער מאַן האָט זיך געפונען בעלעדיגט.

— ווער נויטה עס מיך איך זאָל עטוואָס טראָגען? דערויף איז דאָ אַ קנעכט; ער האָט געטראָגען וואָס איך האָב בעדאַרפט.

— און ער, דער קנעכט, מיין איך, איז מיר געוואָרען אָדער ניט?

— אַהאָר אויך נישט! ער איז קנאַפּ געזונד, וואָס? ער איז

גֶענַאנְגֶען דִי גַאנְצֶע וֶועג פְּרֶאהלִיךְ און הָאט נָאךְ צוּ גֶעזוּנְגֶען.

— אַ רַחֲמָנוּת אויף דִיר! הָאט סָאקְרַאטֶעס גֶעזָאגְט: פוּן דַיינֶע רֶעד קוּמְט אוים, אַז דַיין שְׁקְלַאפֶע שְׁטֶעהְט אַ סַךְ הֶעכֶער פוּן דִיר: עֶר קָאן אִי זִיךְ אַלֵיין, אִי דִיר נוּטְצֶען בְּרֶענְגֶען; און דוּ קָאנְסְט נִיט זִיךְ נִיט דֶעם צְוַוייטֶען מִיט וָואס עֶס אִיז נוּטְצְלִיךְ זַיין.

אַיין אַנְדֶערְם מָאל הָאט זִיךְ גֶעטְרָאפֶען סָאקְרַאטֶעסְ'ן צוּ זָעהֶען, וִוי אַיינֶער אַ בַּעַל־הַבַּיִת שְׁלָאגְט זַיין שְׁקְלַאף. פַאר וָואס שְׁלָאגְסְט דוּ אִיהם אַזוֹי? הָאט עֶר גֶעפְרֶעגְט.

— וִוי שְׁלָאגְט מֶען אִיהם נִיט? הָאט גֶעאֶנְטְפֶערְט דֶער בַּעַל־הַבַּיִת, עֶר אִיז אַ פְרֶעסֶער, אַ הוּלְטַיי, עֶר קְלֶערְט מֶעהר נִיט וִוי צוּ שְׁלָאפֶען, הוּלֶיען און זִיךְ פֶערְגֶענִיגֶען אָנְטְהוּן.

סָאקְרַאטֶעס הָאט אָבְּגֶערוּפֶען דֶען בַּעַל־הַבַּיִת אָן אַ זַייט און אִיהם אַיינְגֶערוּימְט אִין אוֹיעֶר:

— און דוּ אַלֵיין וֶועגֶען וָואס קְלֶעהְרְסְט דוּ? דִיר לִיגְט עֶפֶּעס אַיין אַנְדֶער זַאךְ אִין זִינֶען חוּץ גוּט צוּ עֶססֶען, גוּט זִיךְ אוים צוּ שְׁלָאפֶען און וָואס מֶעהֶער פֶערְגֶענִיגֶען צוּ הָאבֶּען? וִויפִיעל קְלֶעפּ, זָאג אַלֵיין, קוּמְט דִיר פַאר דִיא אַייגֶענֶע זִינְד, פַאר וָואס דוּ בֶּעשְׁטְרָאפְסְט דַיין שְׁקְלַאף?

IV

אִיבֶּער דָאס פַאמִילְיֶען לֶעבֶּען:

אַז סָאקְרַאטֶעס הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ אָפְּט אָבְּצוּרַייסֶען פוּן זַיין גַאַרְבַּייט — דִי שְׁטֵיין־הוֹיעֶרַיי, אוּם צוּ גֶעהן אויפְ'ן פְּלַאטְץ לֶעהְרֶנֶען

דָעם עולָם, אִיז עֶס זַיין ווייבּ זֶעהר נִיט גֶעפֶאלֶען גֶעוָוארְ'ן. זִי הָאט גֶעקְלֶארְט, עֶר וֶועט הָאבֶּען שָׁאדֶען דֶערפוּן; נוּר אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהויבֶּען אויפְקְלַייבֶּען אַ סַך מֶענְשֶׁען, הֶארֶען אִיהר מַאנְס חָכְמָה, אִיז אִיהר גְרִינְגֶער גֶעוָוארֶען אויפְ'ן הַארְצֶען, זִי הָאט זִיךְ גֶעקְלֶארְט: „פַאר לֶעהְרֶנֶען צָאהלְט מֶען גוּט גֶעלְד; לֶעהְרֶער לֶעבֶּען אִין פֶּערְגֶענִיגֶען, נוּ וֶועלֶען מִיר אויךְ אַזוי לֶעבֶּען". סָאקְרַאטֶעס אָבֶּער הָאט גָאר אַנְדֶערְשׁ גֶעמֵיינְט: „אִיךְ קָאן נִיט נֶעמֶען קֵיין גֶעצָאלְט פַארְ'ן לֶעהְרֶנֶען, הָאט עֶר גֶעזָאגְט, דֶען אִיךְ לֶעהְרֶען דָאךְ דָאס, וָואס גָאטטֶעס שְׁטִימֶע רוּפְט אִין מִיר, אִיךְ לֶעהְרֶען אֱמֶת אוּנ גֶערֶעכְטִיגְקֵייט, ווִי קָאנְן אִיךְ דֶערפַאר נֶעמֶען גֶעלְד?" אוּנ חָאטְשׁ פִיעלֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען זִיךְ אויפְגֶעקְלִיבֶּען הֶארֶען זַיינֶע רֶעד, הָאט עֶר בַּיי קֵיין אֵיינְצִיגֶען דֶערפַאר גָאר נִישְׁט גֶענוּמֶען. זַיין פַאמִילְיֶע מְפַרְנֵס צוּ זַיין פְלֶעגְט עֶר פֶּערְדִינֶען מִיט זַיין מְלָאכָה — דִי שְׁטֵיין-הויעֲרַיי אַבִּי עֶס זָאל נוּר זַיין אויף דוּרְךְ צוּ לֶעבֶּען. סָאקְרַאטֶעס ווייבּ אִיז מִיט אַזַא אָרֶעם לֶעבֶּען נִיט גֶעוֶוען צוּפְרִידֶען: עֶס אִיז בַּיי אִיהר אויסְגֶעקוּמֶען שְׁוֶוער אוּנ מְאוּס צוּ זַיין אָרֶעם, זִי הָאט זִיךְ אָפְט גֶעקְלָאגְט דֶערויף, וָואס אִיהר מַאן נֶעמְט נִיט קֵיין גֶעלְד בַּיי דֶעם עולָם פַארְ'ן לֶעהְרֶנֶען, אוּנ זִיא פְלֶעגְט אִיהם אָפְט פָארְווִירְפֶע מַאכֶען. אָפְט פְלֶעגְט זִי זִיךְ בַּיי אַזֶעלְכֶע גֶעשְׁפְּרֶעכֶען צוּ וֵויינֶען אוּנ פְלֶעגְט אִיהם שִׁילְטֶען אוּנ זִידְלֶען. סָאקְרַאטֶעס ווייבּ, קְסַאנְטִיפַּא, אִיז גֶעוֶוען פוּן שֶׁאנֶעם סָארְט ווייבֶּער — אַ גוּטֶע מַרְשַׁעַת. וֶוען זִי פְלֶעגְט נוּר אַרַיין קִימֶען אִין כַּעַס הָאט זִי שׁוין בַּאלְד אָנְגֶעהויבֶּען רַייסֶען, בְּרֶעכֶען, שְׁלַיידֶערֶען אַלֶעס וָואס אִיז אִיהר נוּר אוּנְטֶערְן הַאנְד גֶעקוּמֶען. עֶס פְלֶעגְט קְלֶעקֶען פַאר דִי קִינְדֶער אויךְ, נוּר מֶעהר פַאר אַללֶעמֶען פְלֶעגְט לֵייזֶען סָאקְרַאטֶעס אַלֵיין, נוּר עֶר פְלֶעגְט נִיט אִין כַּעַס וֶוערֶען, פְלֶעגְט שְׁווַייגֶען אָדֶער זוּכֶען זִיא אַיינְצוּשְׁטִילֶען.

אֵיינְמָאל הָאט זִי זִיךְ גֶעזִידֶעלְט אוּנ גֶעשְׁאלְטֶען נָאכְאַנַאנְד אוּנ סָאקְרַאטֶעס הָאט אַלְץ גֶעשְׁווִיגֶען; עֶס הָאט אִיהר שְׁטַארְק

פֶערְדְרָאססֶען זַיין שְׁוַוייגֶען אוּנ זִי הָאט אויף אִיהם אַרויף גֶעגָאסֶען אֵיין עֶמֶער מִיט פְּאמָאיֶעס (אַ פָּאמוּנִיצֶע).

— נוּ, אַזוי דַארְף דָאס זַיין, הָאט גֶעזָאגְט סָאקְרַאטֶעס, אַ פְּרִיהֶער הָאט גֶעדוּנֶערְט, אוּנ דֶער נָאךְ הָאט אַ נָאס גֶעטְהוּן אַ רֶעגֶען...

— אוּנ וִויא סָאקְרַאטֶעס הָאט זִיךְ אַלֵיין גֶעפִיהְרְט אַזוי הָאט עֶר אויךְ זַיינֶע קִינְדֶער גֶעלֶעהְרְנְט. זֵיי זָאלֶען זִיךְ אַזוי פִיהרֶען. אַמָאל אִיז זַיין אֶלְטֶערֶער זוּהְן גְרָאבּ אָנְגֶעקוּמֶען דֶער מוּטטֶער.

— וָואס וָואלְסְט דוּ פְּארְט זָאגֶען אויף דִי מֶענְשֶׁען, וָואס פֶער־גֶעסֶען אַ טוֹבָה? — הָאט זִיךְ סָאקְרַאטֶעס צוּ אִיהם גֶעוֶוענְדֶעט. וְוִי מֵיינְסְט דוּ, אַזֶעלְכֶע מֶענְשֶׁען זַיינֶען עֶפֶּעס פִיינֶע לַייט?

— אוֹיבּ מֶענְשֶׁען ווִילֶען נִיט אָפְּטְהוּן אַ טוֹבָה דֶעם, וָואס הָאט זֵיי גוּטֶעס גֶעטְהוּן, מֵיין אִיךְ, אַז זֵיי פֶערְדִינֶען נִיט, מֶען זָאל זֵיי רוּפֶען מִיטְ׳ן נָאמֶען „מֶענְשׁ״! אַללֶע וֶועלֶען אַזוי זָאגֶען ווִי אִיךְ.

— נוּ, דָאס בִּיסְט דוּ גֶערֶעכְט, הָאט גֶעזָאגְט סָאקְרַאטֶעס. הַיינְט זָאג זְשֶׁע מִיר, אוֹיבּ אַ מֶענְשׁ טְרָאגְט דֶעם אַנְדֶערְ׳ן, וָואס אִיז שְׁוַואכֶער פוּן אִיהם, אויף דִי הֶאנְד, קָארְמֶעט אִיהם, בֶּעקְלֵיידֶעט אוּנ בֶּענֶאהְט אִיהם, לֶעגְט אִיהם שְׁלָאפֶען. בֶּעדִינְט אִיהם אִין זַיין קְרַאנְקְהֵייט, הִיט אִיהם, טְרָאגְט אִיבֶּער גֶעדוּלְדִיג מִיט לִיבֶּע זַיינֶע קַאפְּרִיזֶען. הָאט אַ זַא מֶענְשׁ גֶעטְהוּן גוּטֶעס דֶעם אַנְדֶערְ׳ן?

— עֶר הָאט גֶעווִיס גֶעטְהוּן גְרויס גוּטֶעס, הָאט גֶעאֶנְטְפֶערְט דֶער זוּהְן.

— נוּ, דָאס זֶעלְבֶּע אוּנ נָאךְ מֶעהרֶער, מֵיין אִיךְ, הָאט גֶעטְהוּן פַאר דִיר דִי מוּטטֶער דַיינֶע: זִיא הָאט דִיךְ גֶעטְרָאגֶען אויף דִי הֶאנְד, גֶענֶאהרְט, נֶאכְט נִיט גֶעשְׁלָאפֶען אוּנ זִי הָאט אַלֵיין נִיט גֶעוואוּסְט אוֹיבּ זִי וֶועט זִיךְ וֶוען עֶס אִיז דַאנְקְבַּארְקֵייט עֶרְוַוארְטֶען; אוּנ דוּ, וָואס גִיבְּסְט דוּ אִיהר אָבּ דֶערפַאר? דָאס אִיז דַיין כָּבוֹד, דֶערמִיט צָאהלְט אַ דַאנְקְבַּארֶער מֶענְשׁ?

דֶער זוהְן אִיז פֶערְשֶׁאמְט און צוטומֶעלְט גֶעוָואָרֶען ; עֶר הָאט זִיךְ אָבֶּער נִיט גֶעוָואלְט אונְטֶערְגֶעבֶּען און הָאט זִיךְ אָנְגעהויבֶּען פֶערְאֶנְטְפֶערֶען.

— אִיךְ וָואלְט אִיהר אָבְּגֶעגֶעבֶּען כָּבוד, וֶוען זִי וָואלְט גֶעוֶוען אֵיין אַנְדֶערֶע, נור אָט הויבְּט זִי אָן צו גְוַואלְדֶעוֶוען און שִׁילְטֶען פַאר אומְזִיסְט און אומְנִישְׁט.

— און דו, אַז דו בִּיסְט גֶעוֶוען אַ אַקְלֵיין קִינְד, הָאסְט דו אַללֶע מָאל גֶעשְׁרִיעֶן, וֶוען דו הָאסְט בֶּעדַארְפְט שְׁרַייעֶן? פונְדֶערסְט־וֶועגֶען הָאט זִי דָאךְ עֶס אַללֶעס גֶעדולְדִיג אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען, דִיךְ גֶעלִיבְּט און גֶעבֶּענְטְשֶׁעט, אָט אַזוי דַארְפְסְט דו אויךְ טְהון, מַיין לִיעבּ קִינְד, אויבּ דו ווִילְסְט דֶעם נָאמֶען מֶענְשׁ, וָואס מֶען רופְט דִיךְ, זָאלְסְט דוא בֶּאֱמֶת וֶוערְטְה זַיין!

V

אִיבֶּער דָאס בְּרִידֶערְלִיךְ לֶעבֶּען :

סָאקְרַאטֶעס הָאט זִיךְ דֶערוואוּסְט, אַז אֵיינֶער אַ רַייכֶער סוחֵר חֶערֶעקַאט, הָאט זִיךְ צוקְרִיגְט מִיט זַיין אֵייגֶענֶעם בְּרודֶער חֶערֶעפָאנְט. אַז עֶר הָאט בֶּעגֶענְט חֶערֶעקַאטְ'ן הָאט עֶר אִיהם גֶעזָאגְט :

— חֶערֶעקַאט, מִיר דַאכְט, אַז דו בִּיסְט אֵיינֶער פון יֶענֶע וואהלֶע מֶענְשֶׁען, וָואס הַאלְטֶען גֶעלְד טְהַייעֶרֶער ווִי אַ בְּרודֶער? און מֶען טְהוט עֶס, הָאטְשׁ מֶען וֵויים, אַז גֶעלְד אִיז אָהן שֵׂכֶל און אַ בְּרודֶער אִיז מִיט שֵׂכֶל. אִיךְ קָאן דָאךְ דִיךְ פַאר אַ קְלוגֶען און פְּרַאקְטִישֶׁען מֶענְשֶׁען : אִיךְ וֵויים, אַז דו הָארִיוֶועסְט וָואס מֶעהְרֶער צו פַארְדִינֶען, דִינְגְסְט דִינֶער אִין דַיין גֶעשֶׁעפְט, זוכְסְט שותְּפִים, קָאנְסְט דו דָאךְ עֶפֶּעס אויסקוטֶען ־מִיט מֶענְשֶׁען ; אִיז מִיר אויף דִיר

אַ גרויסער חִדוּשׁ, וואס דוּ בִּיסְט אִין קְרִיג מִיט דַיין בְּרוּדֶער. צוּ לוינְט דֶען נִיט לֶעבֶּען מִיט אַ בְּרוּדֶער בְּשָׁלוֹם?

— לֶעבֶּען מִיט אַ בְּרוּדֶער בְּשָׁלוֹם, אִיז אַוַדַאי זֶעהר גוּט, נוּר עֶס וֶוענְדְט זִיךְ מִיט וָואס פַאר אַ בְּרוּדֶער.' הָאט חֶערֶעקַאט גֶעאֶנְטְפֶערְט; מִיט מַיין בְּרוּדֶער אִיז אוּנְמֶאגְלִיךְ צוּ לֶעבֶּען בְּשָׁלוֹם! מִיט אַנְדֶערֶע לֶעבְּט עֶר גוּט, פְרֶעמְדֶע אִיז עֶר אַ גוּטֶער פְרַיינְד אוּנ מִיר טְהוּט עֶר אַלְץ לְהַכְעִיס, מִיר מַאכְט עֶר אַלְץ אָן עַגְמַת נֶפֶשׁ, טָא וִוי לֶעבְּט מֶען מִיט אִיהם גוּט?

אֶפְשָׁר בֶּעגֶעהסְט דוּ זִיךְ אַלֵיין מִיט אִיהם שְׁלֶעכְט? — הָאט סָאקְרַאטֶעס גֶעפְרֶעגְט.

אִיךְ קָאן נוּר רֶעדֶען פְרַיינְדְלִיךְ מִיט דֶעם, וֶוער עֶס אִיז צוּ מִיר פְרַיינְדְלִיךְ, אוּנ טְהוּן גוּטֶעס יֶענֶעם, וֶוער עֶס אִיז מִיר גוּט, — זַיין גוּט צוּ יֶענֶעם וֶוער עֶס בֶּעמִיהְט זִיךְ מִיט וָוארְט אוּנ טְהַט מִיר שְׁלֶעכְטֶעס צוּ טְהוּן — דָאס קָאן אִיךְ נִיט אוּנ ווִיל נִיט. הָאט חֶערֶעקַאט גֶעאֶנְטְפֶערְט פֶערְדְרִיסְלִיךְ.

— זָאג זְשֶׁע מִיר, הָאט גֶעזָאגְט סָאקְרַאטֶעס, וִוי וָואלְכְט דוּ טְהוּן מִיט אַ מֶענְשֶׁען, וֶוען דוּ וָואלְסְט וֶועלֶען וֶוערֶען מִיט אִיהם גוּטֶע פְרַיינְד?

— וִוי וָואלְט אִיךְ טְהוּן? הָאט חֶערֶעקַאט גֶעאֶנְטְפֶערְט, אִיךְ וָואלְט טְהוּן וִוי אַללֶע טְהוּעֶן: אִיךְ וָואלְט זִיךְ בֶּעמִיהְט אִיהם טוֹבוֹת צוּ טְהוּן, אִיהם אָפְט אַיין לַאדֶען צוּ זִיךְ, אִיךְ וָואלְט אִיהם מְכַבֵּד גֶעוֶועֶן מִיט דָאס שֶׁאנְסְטֶע אוּנ דָאס בֶּעסְטֶע; אִיךְ וָואלְט אִיהם אִין יֶעדֶער זַאךְ גֶעהָאלְפֶען, אִיךְ וָואלְט אִיהם גֶעגֶעבֶּען גֶעלְד, וֶוען עֶר וָואלְט בֶּעדַארְפְט.

— נוּ, טַאקִי דָאס זֶעלְבֶּע זֶעה צוּ טְהוּן מִיט דַיין בְּרוּדֶער, וֶועסְטוּ דוּ זֶעהֶען, וָואס פַאר אַ גוּטֶער פְרַיינְד עֶר וֶועט דִיר וֶוערֶען.

— הֵייסְט דוּ מִיךְ אִיךְ זָאלל גֶעהְן אִיהם פַאלֶען צוּ דִי פִים

אונ, אַז עֶר װֶעט נִיט װֶעלֶען שָׁלוֹם מַאכֶען, װֶעט מֶעהר נִיט זַיין מִאוּס פַּאר מֶענְשֶׁען.

— גוּטֶעס טְהוּן אִיז קֵיין מָאל נִיט מִאוּס, הָאט גֶעזָאגְט סָאקְרַאטֶעס, אוּנ אָרֶענְטְלִיכֶע מֶענְשֶׁען װֶעלֶען דֶער פוּן נִיט לַאכֶען, אוּנ אוֹיב דַיין בְּרוּדֶער װֶעט אוֹיךְ דַאמַאלְס נִיט װֶעלֶען לֶעבֶען בְּרִידֶערְלִיךְ, װֶעסְט דוּ װִיסֶען, אַז דוּ הָאסְט גֶעטְהָ׳ן װִי עֶס בֶּעדַארְף צוּ זַיין, אוּנ עֶר, דַיין בְּרוּדֶער, נוּר עֶר אַלֵיין אִיז שׁוּלְדִיג אִין דֶעם! נוּר אִיךְ זָאג דִיר, אַז עֶס װֶעט דֶער צוּ נִיט קוּמֶען. דוּ זֶעה נוּר צוּ טְהוּן אַזוֹי װִי אִיךְ זָאג דִיר, אִיךְ װֵייס, אַז דַיין בְּרוּדֶער קָאן לֶעבֶען פְרַיינְדְלִיךְ מִיט מֶענְשֶׁען, הוֹיבְּט אָן צוּ לֶעבֶען װִי אֶמֶת׳ע בְּרִידֶער, אוּנ אִיהר װֶעט זַיין גְלִיקְלִיךְ, דָען אִיהר װֶעט לֶעבֶען װִי גָאטט הָאט גֶעבָּאטֶען.

— צְװֵיי בְּרִידֶער, הָאט גֶעזָאגְט סָאקְרַאטֶעס: אִ׳ז דָאס זֶעלְבֶּע װִי צְװֵיי אוֹיגֶען, צְװֵיי הֶענְד, צְװֵיי פִּיס — בַּיי׳ם מֶענְשֶׁען. דִי הֶענְד זַיינֶען בֶּעשַׁאפֶען גֶעװָארֶען נוּטְצְלִיךְ צוּ זַיין אֵיינֶע דֶער אַנְדֶערֶער, אַזוֹי דַארְף אוֹיךְ אֵיין בְּרוּדֶער הֶעלְפֶען דֶעם אַנְדֶערְ׳ן; װָאס װָאלְט גֶעװֶעזֶען, אַז אֵיין הַאנְד װָאלְט אָנְגֶעהוֹיבֶען שְׁטֶערֶען דֶער אַנְדֶערֶער? אוּנ דוּ װֵייסְט דָאךְ, אַז דִי הֶענְד שְׁטֶערן נִיט אֵיינֶע דֶער אַנְדֶערֶער נוּר זֵיי הֶעלְפֶען זִיךְ; אוֹיף דֶערוֹיף זַיינֶען זֵיי דָאךְ הֶענְד, זֵיי הָאבֶען אוֹיךְ נוּטְצֶען אֵיינֶע פוּן דֶער אַנְדֶערֶער. אוּנ אֵיין בְּרוּדֶער דֶעם אַנְדֶערְן קָאן דָאךְ נָאךְ מֶעהר נוּטְצֶען בְּרֶענְגֶען, װִי אֵיין הַאנְד דֶער אַנְדֶערֶער, װִי אֵיין אוֹיג דֶער צְװֵייטֶער, װִי אֵיין פוּס דֶער אַנְדֶערֶער פוּס: דִי הֶענְד אוּנ דִי פִּיס קָאנֶען נוּר הֶעלְפֶען אֵיינֶער דֶעם צְװֵייטֶען אִין דֶער נָאהֶענְטֶען, נִיט מֶעהר װִי אוֹיף אֵיין אַרְשִׁין װַייט — אֵיין בְּרוּדֶער דֶעם אַנְדֶערְן קָאנְן אָבֶּער הֶעלְפֶען פוּן װַייטֶען גְלַייךְ װִיא פוּן נָאהֶענְטֶען; בֵּיידֶע אוֹיגֶען קָאנֶען נוּר קוּקֶען אוּנ אֵיין זַייט, אוּנ אֵיין בְּרוּדֶער אִיז דָאס רוֹב נִיטְצְלִיךְ דֶעם צְװֵייטֶען בְּרוּדֶער דָארְטֶען, װוּאוּ עֶר קָאן מִיט זַיינֶע אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען נִיט זֶעהֶען. גָאטט הָאט גֶעהֵייסֶען

בְּרִידֶערְלִיךְ לֶעבֶּען מִיט אַללֶע מֶענְשֶׁען, אֲפִילוּ מִיט פְּרֶעמְדֶע, אונ װֶוער ֶעס לֶעבְּט נִיט װִוי ֶעס בֶּעדַארְף צוּ זַיין מִיט אֵיין אֵייגֶענֶעם בְּרוּדֶער, דֶער זִינְדִיגְט גֶעגֶען גָאט אונ לַייט!

VI

װִוי דַארְפֶען מֶענְשֶׁען לֶעבֶּען אוֹיף דֶער װֶועלְט?

סָאקְרַאטֶעס׳ם לֶעהרֶע פְלֶעגֶען קוּמֶען הֶערֶען מֶענְשֶׁען, נִיט נוּר פוּן אַטְהֶען אַלֵיין, נוּר אוֹיךְ פוּן אַנְדֶערֶע שְׁטֶאדְט אונ אֲפִילוּ פוּן אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער. קוּמֶען פְלֶעגְט מֶען צוּ אִיהם אַהֵיים אָדֶער מֶען פְלֶעגְט אִיהם אָבּוַוארְטֶען אוֹיפְ׳ן מַארְקְפְּלַאץ, וואוּ ֶער פְלֶעגְט הֶערוֹיסְגֶעהֶען הַאלְטֶען זַיינֶע רֶעדֶען. אַלְטֶע אונ יוּנְגֶע, שְׁטָאטְדִיגֶע אונ אוֹיסְלֶאנְדֶער פְלֶעגֶען זִיךְ צוּנוֹיפְקְלוֹיבֶּען, אונ דֶער עוֹלָם פְלֶעגְט זַיין יֶעדֶעס מָאל זֶעהר גְרוֹיס. סָאקְרַאטֶעס הָאט פַיינְד גֶעהַאט אַלֵיין צוּ רֶעדֶען נָאכְאֵיינַאנְד; ֶער פְלֶעגְט אַלְץ פְרֶעגֶען בַּיי דֶעם עוֹלָם װִויא ֶער פֶערְשְׁטֶעהְט דִיא זַאךְ אונ אִיהם דֶערְנָאךְ אַרוֹיפְבְּרֶענְגֶען אוֹיף דֶעם תַּכְלִית װָואס ֶער הָאט גֶעוָואלְט, אונ מִיט רֶעכְט הָאט ֶער גֶעזָאגְט: דִיא מוּטֶער מַיינֶע הָאט גֶעהָאלְפֶען מֶענְשֶׁען גֶעבּאָרֶען װֶוערֶען, אונ אִיךְ לֶעהְרְן נִיט, נוּר אִיךְ הֶעלְף דֶעם צְוֵוייטֶען זִיךְ אַלֵיין לֶעהְרְנֶען! אַזוֹי אִיז אוֹיךְ דָאס מָאל גֶעוֶוען, סָאקְרַאטֶעס הָאט זִיךְ אַנִידֶער גֶעזֶעצְט אונ אַרוּם אִיהם דֶער עוֹלָם. סָאקְרַאטֶעס הָאט אַנִידֶער גֶעלֶעגְט דִי הַאנְד אוֹיף דִי קְנִיֶע, אַרוּנְטֶער גֶעלָאזֶען דֶעם קָאפּ אונ זִיךְ פַארְקְלֶעהְרְט. אַללֶע הָאבֶּען גֶעוַוארְט װָואס װֶועט ֶער דָא אַזוֹינְס פְרֶאגֶען, ֶער הָאט אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען דֶעם קָאפּ אונ הָאט אָנְגֶעפַאנְגֶען:

— זָאגְט מִיר: פַאר װָואס לֶעבֶּען מֶענְשֶׁען אִינאֵיינֶעם אונ

געזעלשאפט אונ ניט בעזונדער? אט איז איצט ביי זיי קריג, קנאה אין שנאה; ווען יעדערער וואלט אבער לעבען בעזונדער, וואלט ער דאך ניט געהאט מיט וועמען זיך צו קריגען, מיט וועמען זיך צו רייסען אונ וועמען מקנא צו זיין. אזוי וואלט אפשר טאקי גלייכער אונ בעססער געוועזען?...

דער עולם האט אנגעהויבען שיטען מיט תשובות. איינער האט געזאגט, אז דערפאר לעבען מענשען אינאיינעם, ווייל צוזאמען לעבען לוינט בעססער: ביי איין מענשען איז די ארבייט ניט אזוי נוטצליך ווי ביי עטליכע, אינאיינעם טהוט מען מעהר אויף.

נאך איינער האט געזאגט: איין מענשען אליין איז א מורא צו-לעבען. איינעם אליין איז שווער זיך בעשיצען, אבצוועהרען זיך פון ווילדע חיות אונ שלעכטע מענשען!

א דריטער האט געזאגט: צו לעבען אליין איז אונמוטהיג, מיט מענשען איז פשוט פרעהליכער.

א פיערטער האט געזאגט: גאטט האט דאס שוין אזוי געהייסען, מענשען זאלען לעבען אינאיינעם אונ ניט בעזונדער.

— אמת! האט סאקראטעס געזאגט: נור ווי לוינט בעססער מענשען צו לעבען אין איינעם, אין שלום אונ ליבע, אדער אין קריג אונ פיינדשאפט?

— געוויס אין שלום! האבען אללע געאנטפערט.

— אט זאגט איהר אליין, אז גאט האט אזוי געהייסען, אונ ביי אונז אבער געהט די זאך ניט אזוי... פאר וואס איז דאס?

אללע זיינען שטיל געבליבען אונ האבען ניט געוואוסט וואס צו אנטפערען. סאקראטעס האט ווידער אנגעהויבען:

איך אליין ווייס עס אויך ניט, נור לאמיר פרובען וועלען מיר עס צוזאמען, ווי עס איז, דערגעהען. נו לאמיר אויך פרעגען יעדען איינציגען, אונ איהר אנטפערט. די ערשטע זאך, זאגט מיר: פון וועמען האט דער מענש מעהרער נוטצען פון א שקלאפע-א געדונ-

גָענֶעם, אָדֶער פוּן אַ פְרַיינְד אַ חָבֵר?

— גָעווִים פוּן אַ טְרַייֶען פְרַיינְד! הָאבֶּען אַללֶע גֶעאֶנְטְפֶערְט.

— אַ גֶעדוּנְגֶענֶער שְׁקְלַאף קְלֶאהֶרְט נוּר וֶועגֶען זַיינֶע אֵייגֶענֶע נוּטְצֶען אוּנ נִיט וֶועגֶען דֶעם בַּעַל־הַבַּיִת טוֹבָה, הָאט אֵיינֶער דֶערְקְלֶערְט, אוּנ אַ פְרַיינְד אַ נָאהֶענְטֶער זָארְגְט פַאר דִיר ווִי פַאר זִיךְ אַלֵיין.

— אַ מֶענְשׁ אַ גֶעדוּנְגֶענֶער אִיז בַּיי דִיר, נוּר כָּל־זְמַן דוּ הָאסְט גֶעלְד, אָדֶער בִּיז אַ גֶעווִיסֶען טֶערְמִין, הָאט זִיךְ דֶער טֶערְמִין גֶעעֶנְדִיגְט, אָדֶער דוּ הָאסְט נִיט מִיט וָואס צוּ בֶּעצָאהלֶען, בְּלַייבְּסְט דוּ אַלֵיין אָהן אַ מֶענְשֶׁען, הָאט נָאךְ אֵיינֶער בֶּעווִיזֶען.

— אוּנ אַ פְרַיינְד אַ נָאהֶענְטֶער אִיז טְהַייֶער דֶערִיבֶּער, וַוייל עֶר פֶערְלָאזְט דִיךְ נִיט אִין אֵיין אוּמְגְלִיק, מִיט דָאס לֶעצְטֶע טְהֵיילְט עֶר זִיךְ מִיט דִיר! הָאט בֶּעמֶערְקְט נָאךְ אֵיינֶער.

— וֶוען מֶען הָאט אַ גוּטֶען חָבֵר, וֶוערְט מֶען אַלֵיין אוֹיךְ בֶּעססֶער, הָאבֶּען פִיעל מַסְכִּים גֶעוֶועהן.

— אִיהר זַייט אַללֶע מַסְכִּים הֵייסְט עֶס, הָאט גֶעזָאגְט סָאקְרַאטֶעס, אַז אַ פְרַיינְד אַ נָאהֶענְטֶער אִיז טְהַייֶערֶער ווִי אַ מֶענְשׁ אַ גֶעדוּנְגֶענֶער. הֵייסְט עֶס, אַז רַייךְ אוּנ שְׁטַארְק, גְלִיקְלִיךְ אוּנ צוּפְרִידֶען אִיז נִיט דֶער, וֶוער עֶס הָאט אַ סַךְ שְׁקְלַאפֶען אוּנ גֶעדוּנְגֶענֶע מֶענְשֶׁען, נוּר דֶער מֶענְשׁ, וָואס הָאט פִיעל פְרַיינְד. הֵייסְט עֶס, אַז בַּיי אַייךְ אַללֶעמֶען זַיינֶען נִיט טְהַייֶער שְׁקְלַאפֶען אוּנ מֶענְשֶׁען גֶעדוּנְגֶענֶע, בַּיי אַייךְ זַיינֶען טְהַייֶער פְרַיינְד, מִן־הַסְתָּם הָאט יֶעדֶערֶער פוּן אַייךְ מֶעהר פְרַיינְד ווִי קְנֶעכְט, אֱמֶת?

— גֶעדַארְפְט הָאט עֶס זַיין אַזוֹי, אִין דֶער אֱמֶת'ן אִיז עֶס אָבֶּער אַנְדֶערְש, הָאט אֵיינֶער גֶעאֶנְטְפֶערְט.

— אַז דוּ וֶועסְט פְרֶעגֶען, ווִיפִיעל הָאט יֶעדֶערֶער פוּן אוּנְז שׂוֹנְאִים, קָאנֶען מִיר דִיר גְלַייךְ אוֹיסְרֶעכֶענֶען, הָאט נָאךְ אֵיינֶער גֶעזָאגְט, שְׁקְלַאפֶען אוּנ גֶעדוּנְגֶענֶע מֶענְשֶׁען — קָאנֶען מִיר אוֹיךְ צוּ־

זאַמענצוּאהלען ניט װעהניג; פריינד אָבער, טרייע חברים, הלואי געפינט זיך בײ יעדערן אײנער אָדער צװײ װאלט אויך גוט זיין!

— פאר װאס זשע איז דאס אַזױ? האט געפרעגט סאקראַטעס. איהר זאגט דאך אַליין, אַז אַ טרייער פריינד איז איינע פון די ערשטע זאכען, און איהר פערזארגט זיך ניט מיט פריינד. אַז מיר װײסען, אַז אָקסען זיינען אונז נאטהיג, פארפיהרען מיר א גאַנצע אָבאָרע, פאר װאס פארפיהרט מען זיך ניט קיין פריינד, אויב מען װייס, אַז זיי זיינען נוצליך, מאכען פערגעניגען און זיי שטיצען אונז אין אַיין אונגליק?

— דערפאר, האט אײנער געענטפערט, װײל אָקסען דיינען דא פיעל און גוטע מענשען זעהר װעניג. װען דו דארפסט אַיין אָקס צום זאכע, קלייבסט דו אויס אַ גוטען און קויפסט איהם, װען דו דארפסט אָבער אַ גוטען פריינד, װאו זאלסט דו איהם נעהמען? מענשען זיינען דא פיעל, אָבער גוטע — װעניג.

— ריכטיג, האט געזאגט סאקראַטעס. און אַיין אָקס צום זאכע, װעלכער װעט בײ דיר הייסען אַ גוטער?

— אַזעלכער, װאס װעט גוט אַקערען, אַ שטאַרקער און אַ שטילער.

— נו, און אַ פריינד, װעלכער װעט בײ דיר הייסען אַ גוטער? האט סאקראַטעס װייטער געפרעגט.

— אַזעלכער, װאס קלאהרט ניט נור װעגען זיך אַליין, נור ער קלאהרט אויך װעגען צװייטען; אַזעלכער, װאס װען ער זאל דערהערען, אַז זיין פריינד איז קראַנק, זאל ער געהען זיך ערקונדיגען צו ער דארף ניט װאס עס איז, און אויב עס איז איהם נאטהיג זאל ער איהם העלפען אין דער װירטהשאפט די צייט פון דער קראַנקהייט, כדי זיין קראַנקער פריינד זאל דערװייל קיין שאדען ניט האבען; אויב דעם פריינד װעט געלד נאטהיג זיין, זאל ער איהם געבען, אט אַזאַ מענש װעט בײ מיר הייסען אַ גוטער פריינד.

— נו, אונ ווי װעסט דו דערגעהען װעגען א מענשען, צו ער איז אזוי, אדער ניט?

— נאך זיינע גוטע מעשים נאך.

— אונ ווי װעט ער דיך דערקענען? האט סאקראטעס געפרעגט.

— עס פערשטעהט זיך, אויך מיט דעם זעלבען אופן.

— נו, אונ װען װעסט דו אנהויבען װערען גוטע פריינד מיט איהם? האט סאקראטעס געפרעגט, בעת דו װעסט זיך נאטהיגען אין איהם, אדער ער אין דיר?

אללע זיינען שטיל געבליבען אונ האבען ניט געוואוסט וואס צו ענטפערען.

— ווי זשע ווייסט דו עס ניט? האט געזאגט סאקראטעס: אט קלייבט זיך אריין צו דיר א שכן; ניט דו קאנסט איהם, ניט ער דיך; ווי זשע װעסט די דערגעהען, אויב ער װעט דיר זיין א גוטער פריינד אדער ניט? צו דארפסט דו װארטען, ער זאל דיר טהון א טובה, אדער פארקעהרט דו דארפסט איהם פריהער טהון א טובה?

— איך קלאהר, מען דארף בעססער אבווארטען, וואס װעט ער אנהויבען צו טהון, האט זיך איינער אבגערופען,

— אונ ער װעט זאגען, אז איז בעססער אבצווארטען, וואס װעסט דו אנהויבען צו טהון. אויף אזא אופן װעט איהר קיינמאל קיין גוטע פריינד ניט װערען.

— דאס ביסט דו גערעכט, סאקראטעס! האט א צווייטער בעמערקט.

— מיר אללע ווילען, אז מענשען זאלען אונז טובות טהון, אונ אליין אנהויבען טהון—יענעם ווילען מיר ניט! האט אונטערגעהאפט א דריטער.

— דערפאר טאקע זאגען מיר, אז אקסען גוטע איז דא א סך

און מֶענְשֶׁען װֶעניג !... און ווי זאלֶען זיי זיין גוט, װֶען מִיר אַלֵיין ווילֶען נִיט זַיין גוט, און מִיר װַארְפֶען עֶס נָאך אויף אַנְדֶערֶע? הָאט גֶעזָאגט אַ פִּירְטֶער.

— יֶע, אַלֵיין זָאגֶען מִיר, הָאט סָאקְרַאטֶעס אָנְגֶעפַאנְגֶען — אַז מֶענְשֶׁען איז בֶּעסֶער צו לֶעבֶּען אינְאֵיינֶעם, און צוזַאמֶען לֵייבֶּען איז בֶּעסֶער אין פְרַיינְדְשַׁאפְט אַלְס אין קְרִיג; איהר זָאגְט, אַז פְרַיינְדְשַׁאפְט צְווִישֶׁען מֶענְשֶׁען איז טְהַייעֶרֶער פַאר אַלְץ, און פְרַיינְדְשַׁאפְט בֶּעשְׁטֶעהט אין דֶעם — גוּטֶעס צו טְהוּן דֶעם אַנְדֶער'ן, און אַלֵיין טְהוּן יֶענֶעם גוּטֶעס ווילֶען מִיר נִיט. אוּנְז ווילְט זִיךְ, אַז דֶער צְווֵייטֶער זָאל נוּר אוּנְז טְהוּן גוּטֶעס. אָט דֶערפַאר טַאקִי לֶעבֶּען מִיר צוזַאמֶען נִיט אין שָׁלוֹם, אין פְרִיעדֶען נוּר און שִׂנְאָה און קִנְאָה.

VII

וָואס דַארְף יֶעדֶער מֶענְשׁ וויסֶען?

אַמָאל איז סָאקְרַאטֶעס גֶעגַאנְגֶען פוּן דֶער אַרְבֵּייט און עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען ווי אין אַ ווינְקֶעל מַארְק אין שָׁאטֶען הָאט זִיךְ אויפְגֶעקְלִיבֶּען אֵיין עוֹלָם. עֶר הָאט דָארְטֶען אויךְ דֶערְזֶעהֶען אֵייניגֶע בֶּעקַאנְטֶע. סָאקְרַאטֶעס איז צו זַיי צוגֶעגַאנְגֶען און הָאט זַיי גֶעגְרִיסְט.

— גוּט, וָואס דוּ בִּיסְט גֶעקוּמֶען! הָאבֶּען זַיי גֶעזָאגְט, מִיר וַוארְטֶען דָא שׁוֹין אויף דִיר אַ צַייט, זֶעטְץ זִיךְ, מִיר דַארְפֶען זִיךְ מִיט דִיר דוּרְךְ רֶעדֶען.

סָאקְרַאטֶעס הָאט נָאךְ נִיט צַייט גֶעהַאט זִיךְ אַװֶעק צוּ זֶעצֶען, און פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין אָנְגֶעהויבֶּען צו קְלַייבֶּען צו אִיהם מֶענְשֶׁען. וֶוער עֶס איז נוּר פָארבַּיי גֶעגַאנְגֶען הָאט זִיךְ אָבְּגֶעשְׁטֶעלְט; אַנְדֶערֶע הָאבֶּען אויפ'ן גַאס גֶעהֶערְט זָאגֶענְדִיג, אַז

סָאקְרַאטֶעס לֶעהרְנְט דָארְט בַּיים וַואנְד פוּן טֶעמְפֶּעל, אַיין אַנְדֶערֶער ווידֶער הָאט עֶס אַלֵיין פוּן וַוייטֶען דֶערזֶעהֶען אוּנ אִיז צוּגֶעגַאנְגֶען גֶאהֶענְטֶער הָארֶען. דִי בַּעֲלֵי־מְלָאכוֹת הָאבֶּען גֶעלָאזֶען דִי אַרְבַּייט אוּנ זַיינֶען גֶעקוּמֶען צוּ סָאקְרַאטֶעס׳ן. פִּיער מֶענְשֶׁען פוּן עוֹלָם הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען פְרֶעגֶען סָאקְרַאטֶעס׳ן, וָואס אַזוֹינְס דַארְף מֶען לֶערְנֶען קִינְדֶער?

— גִיבּ אַיין עֵצָה, סָאקְרַאטֶעס, וָואס זָאלֶען מִיר לֶערְנֶען אוּנ־זֶערֶע קִינְדֶער? זֵיי זַיינֶען אוּנְטֶערְגֶעוַואקְסֶען, נוּ ווילְט זִיךְ מַאכֶען זֵיי פַאר מֶענְשֶׁען. זָאג אַדְרַבָּא, ווִי אוּנ וָואס זָאל מֶען זֵיי לֶערְנֶען?

— אוּנ וָואס הָאט אִיהר זֵיי גֶעקְלֶאהרְט לֶערְנֶען? הָאט גֶעפְרֶעגְט סָאקְרַאטֶעס.

— אָט אִיךְ, הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַיינֶער, הָאבּ גֶעוָואלְט מַיין זוּהְן לֶעהרְנֶען שְׁמִידֶערַיי.

— אוּנ אִיךְ וִויל מַיינֶעם מַאכֶען פַאר אַשְׁטֵיין־הוֹיעֶר! אָט בִּיסְט דוּ דָאךְ, סָאקְרַאטֶעס, אוֹיךְ אַ שְׁטֵיינְהוֹיעֶר.

— אוּנ אִיךְ הָאבּ אַגַאנְץ לֶעבֶּען דִי עֶרְד גֶעאַרְבַּייט, מֶאג זִיךְ מִיר וֶועלֶען, מַיין זוּהְן זָאל אוֹיךְ זַיין אַיין עֶרְדאַרְבַּייטֶער.

— מַיין זוּהְן הָאט ׳ חֵשֶׁק צוּם לֶערְנֶען; עֶס וִוילְט זִיךְ אִיהם מֶעדֶעצִין עֶרְלֶערְנֶען.

— דָאס אַלְץ אִיז זֶעהר גוּט, הָאט גֶעאֶנְטְפֶערְט סָאקְרַאטֶעס, יֶעדֶער מֶענְשׁ דַארְף אַרְבַּייטֶען אוּנ מִיט זַיין אַרְבַּייט בְּרֶענְגֶען נוּצְטֶען דִי אִיבֶּערִיגֶע מֶענְשֶׁען. אַללֶע קָאנֶען ווידֶער נִיט טְהוּן אַיין זַאךְ, אַיינֶער טְהוּט אַיין זַאךְ; אַ צְוַוייטֶער — אַיין אַנְדֶערֶער זַאךְ; נוּר צוּ אִיז דָאס אַלֵיין שׁוֹין גֶענוּג? הָאט סָאקְרַאטֶעס גֶעפְרֶאגְט. נוּ, וֶוען בַּיי אוּנְז וֶועלֶען שׁוֹין זַיין אַללֶע פַאכֶען, אַללֶע מְלָאכוֹת, וֶועלֶען מִיר שׁוֹין אַלֶעס הָאבֶּען וָואס מֶען בֶּעדַארְף? וֶוען מִיר וֶועלֶען בֶּעדַארְפֶען אַ שְׁטוּבּ, אַ טֶעמְפֶּעל, וֶועלֶען מִיר גֶעהֶען צוּם שְׁטֵיין־הוֹיעֶר, צוּם מוֹיעֶרֶער; אַז מֶען וֶועט דַארְפֶען נַייעֶ אָקֶערְנְטֶען בּוֹיעֶן וֶועט מֶען

געהען צום אַקרעגטען־בויער, נו, אונ אַז אַ מאַן וועט דארפען לעבען מיט אַ שלעכטע ווייב, אַ זוהן — מיט אַ קארגען פאטער, אַ ברודער — מיט אַ בייזען ברודער; אַז וועמען פון אונז וועט אויסקומען וואהנען מיט אַ שלעכטען שכן, אַ בעל־הבית וועט דארפען זיין מיט אַ גאסט אַ בעל־גאוה, איין מענש מיט נאך אַ מענשען — אַ פרעמדען, זאגט מיר, וועלכען מייסטער זאל מען דאמאלס רופען?

— אויף אַזוינע זאכען זיינען קיין מייסטערס ניט דא, דערויף דארף מען נור זיין אַ מענש מיט יושר, מיט אמת, האט איינער בעמערקט.

— דערצו טויגען אי אַ שטיין־הויער, אי אַ שניידער, אי אַ דאקטאר, האט געזאגט דער צווייטער.

— אַזא זאך פארשטעהט יעדערער אָרענטליכער מענש אַליין! האט זיך אַ דריטער אָבגערופען.

— קומט עס אויס נאך דיינע רעד נאך, האט אַ פירטער געזאגט, דאס חוץ זיין מלאכה דארף נאך יעדער מענש גוט פערשטעהען ווי מיט די איבעריגע מענשען צו לעבען?

— אַזוי קומט עס טאקי אויס, האט געזאגט סאקראטעס, אַז חוץ דער מלאכה מיט וועלכע מען איז זיך מפרנס איז דא נאך אַ זאך, וואס יעדערער מענש דארף קענען.

— דא זיינען שוין ניט אַללע גלייך; עס ווענדעט זיך נאכ'ן מענשען נאך: איינער קאן, אַ צווייטער ניט, האט איינער געזאגט.

— דאס קאן מען זיך ניט אויסלערנען ווי אַ מלאכה, האט נאך איינער געזאגט.

— אונ ווי לערענט מען זיך דאס אויס? האט אַ דריטער געפרעגט.

— דאס קאן מען זיך ניט אויסלערנען, האט געענטפערט אַ פירטער.

— אַ וואונדערליכע זאך, האט סאקראטעס געזאגט, דאס וואס

איז גאטהיגער פאר אלץ, גראדע דאס קאן מען זיך ניט אויסלערנען! זאג חאטש דו, האט ער זיך געווענדעט צו דעם, וואס איז געבען איהם געשטאנען, — וואס איז ביי דיר טהייערער גוט לעבען מיט דעם ווייב, אדער א פאר גוטע שיך?

— איך בין בערייט א גאנץ לעבען צו געהען בארפים, נור לעבען שטענדיג גוט מיט'ן ווייב.

— נו, אונ וואס איז ערגער, זיין צוקריגט מיט'ן פאטער אדער געהן ניט שאן געקליידעט?

— פערשטעהט זיך, אז מען וואלט די העמד פון זיך אוועק־געגעבען, נור עס זאל קיין קריג ניט זיין.

— אונ וואס פאר א קראנקהייט איז ערגער: קרחת, אדער ווען אללע מענשען האבען דיך ניט ליעב?

—קיין ערגערע קראנקהייט פאר דעם קאן שוין גאר ניט זיין!

— נו, קומט עס שוין אויס, אז די זאך, וואס יעדערער מענש דארף וויסען, איז טהייערער פאר אללע אנדערע זאכען, טהייערער פאר שניידערי, פאר שוסטערי, טהייערער אפילו פאר מעדעצין. אונ א מערקווירדיגע זאך, די אללע זאכען קאן מען זיך אויסלעהרנען, אונ די נאטהיגסטע, די טהייערסטע זאך — קאן מען זיך ניט אויס־לערנען! די שטערען צו זאמענצאהלען, די אללע גראזען אונ גע־וויקסע דערגעהען קאן א מענש; אונ ווי מיט מענשען צו לעבען, דאס קאן ער ניט דערגעהען, אזוי, דאכט זיך, איז עס?

— א פנים, אז דאס איז אזוי, האט דער עולם געענטפערט, נור עפעס איז דאס יעה אונ ניט אזוי.

— איך מיין אויך אזוי, האט סאקראטעס געזאגט, פאר אונז האבען דאך אבער אויך געלעבט מענשען, האבען זיי אפשר עפעס וועגען דעם געזאגט? אט גיט חאטש א קוק אויף די ווערטער וואס זיינען אויפגעשריבען דא אויפ'ן טעמפעל געבען וועלכען מיר זיצען,

וָואס שְׁטֶעהט דָארְטֶען גֶעשְׁרִיבֶּען? אויפְגֶעשְׁרִיבֶּען הָאט מֶען דָאס אִין דִי אַלְטֶע, זֶעהר אַלְטֶע צַייטֶען; אִיז דָאס אֶפְשָׁר אְפְּט נִיט טַאקִי אְט וֶוענֶען דֶעם, וָואס מִיר רֶעדֶען דָא יֶעצְט, וִוי אַ מֶענְשׁ זָאל מִיט מֶענְשֶׁען לֶעבֶּען?

— דָארְטֶען שְׁטֶעהט אויפְגֶעשְׁרִיבֶּען: „דֶערקֶען זִיךְ זֶעלְבְּסְט! אונ נִיט וֶוענֶען דֶעם וִוי מִיט מֶענְשֶׁען צוּ לֶעבֶּען, הָאט מֶען סָאקְרַאטֶעס'ן גֶעאֶנְטְפֶערְט פוּן עולָם.

— אונ אֶפְשָׁר דָאס טַאקִי הָאבֶּען זֵיי גֶעמֵיינְט מִיט זֵייעֶר זָאגֶען „דֶערקֶען זִיךְ זֶעלְבְּסְט"? עֶס קָאן זַיין, אַז וֶוען מִיר זָאלֶען זִיךְ זֶעלְבְּסְט קֶענֶען, וֶועלֶען מִיר דַאמָאלְס עֶרְשְׁט דֶערגֶעהֶען, וִוי דַארְף מֶען לֶעבֶּען אונ זִיךְ בֶּעהַאנְדְלֶען אויף דֶער וֶועלְט.

— עֶרְקְלֶעהר דָאס אוּנְז, סָאקְרַאטֶעס, הָאט אֵיינֶער גֶעבֶּעטֶען.

— אִיהר ווייסְט דָאךְ, אַז אִיךְ בִּין נִיט קֵיין מַייסְטֶער אויף דֶערקְלֶעהרוּנְגֶען, הָאט סָאקְרַאטֶעס גֶעזָאגְט, אִיךְ קָאן נוּר פְרֶעגֶען אונ עֶרְקְלֶעהְרְט דָאס שׁוין מִיר אַלֵיין; אִיהר זֶעהט דָארְטֶען פִיהְרֶען אָקְסֶען אַ וָואגֶען מִיט ווַיינְטְרויבֶּען? נוּ זָאגְט מִיר. אִיךְ בֶּעט אַייךְ, וֶוער ווייס וָואס הֵייסְט אָקְסֶען אונ וֶוער ווייס וָואס הֵייסְט ווַיינְטְרויבֶּען? צוּ דֶער וָואס וֶועט עֶסֶען אָקְסֶען-פְלֵיישׁ אונ ווַיינְטְרויבֶּען, אָדֶער דֶער, וָואס ווייס וִוי צוּ הָאדֶעוֶוען אָקְסֶען אונ צוּ פֶערְפְלַאנְצֶען אַיין ווַיינְגָארְטֶען?

— פַארְשְׁטֶעהט זִיךְ, דֶער וָואס ווייס וִוי צוּ הָאדֶעוֶוען אָקְסֶען אונ צוּ פֶערְפְלַאנְצֶען דֶעם ווַיינְגָארְטֶען.

— נוּ, אונ אוּם בְּהֵמוֹת זָאלֶען זִיךְ גוּט הָאדֶעוֶוען אונ ווַיינְטְרויבֶּען זָאלֶען גֶערָאטֶען ווַאקְסֶען, וָואס דַארְף מֶען ווִיסֶען דֶערצוּ?

— מֶען דַארְף ווִיסֶען, וֶוען דִי אָקְסֶען צוּ גֶעבֶּען עֶסֶען, וֶוען דֶעם ווַיינְגָארְטֶען אַרוּמְצוּגְרָאבֶּען אונ וֶוען דִיא צְווַייגֶען אוּנְטֶער צוּ בִּינְדֶען.

— אונ אוּם עֶס צוּמַאכֶען, וִוי עֶס בֶּעדַארְף צוּ זַיין, דַארְף מֶען

ווּיסֶען, וָואס דַארְף הָאבֶּען אַ בְּהֵמָה, אוּנ וָואס דַארְף הָאבֶּען אַ עֲיינְ־גָארְטֶען, נִיט אַזוֹי? אִיז דֶען נִיט דָאס זֶעלְבֶּע מִיט זִיךְ אַלֵיין? מִיר קֶענֶען זִיךְ נוּר דַאמָאלְס, וֶוען מִיר וֵוייסֶען וָואס מִיר דַארְפֶען הָאבֶּען; ווייסֶען מִיר אָבֶּער, וָואס מִיר דַארְפֶען?

— ווי הֵייסְט נִיט וֵוייסֶען, וָואס מֶען בֶּעדַארְף? דָאס וֵוייסֶען מִיר אַלֶע! הָאט אֵיינֶער זִיךְ אָבְּגֶערוּפֶען.

— עֶס אִיז גָאר נִיט דָא דֶער מֶענְשׁ, וָואס זָאל נִיט וִויסֶען, וָואס עֶר בֶּעדַארְף, הָאט נָאךְ אֵיינֶער בֶּעמֶערְקְט.

— וָואס דַארְפְסְט דוּ אִיצְט הָאבֶּען? הָאט סָאקְרַאטֶעס גֶעפְרֶאגְט.

— אִיךְ דַארְף אַ סַךְ, נוּר נֶאטְהִיגֶער פַאר אַלְץ דַארְף אִיךְ עֲשִׁירוּת: וָואלְט אִיךְ גֶעווֶעזֶען רַייךְ, וָואלְט אִיךְ שׁוֹין אַלְץ גֶעהַאט.

— וֶוען סָאקְרַאטֶעס וָואלְט בַּיי מִיר פְרֶאגֶען וָואס אִיךְ דַארְף, וָואלְט אִיךְ נִיט זָאגֶען רַייכְקֵייט, נוּר גֶעוֶועלְטִיגְקֵייט, אִיךְ זָאל הֶערְשֶׁען אִיבֶּער מֶענְשֶׁען, הָאט נָאךְ אֵיינֶער גֶעזָאגְט; וָואלְט אִיךְ נוּר הָאבֶּען רְשׁוּת אוֹיף מֶענְשֶׁען, וָואלְט אִיךְ שׁוֹין הָאבֶּען רַייכְקֵייט אוֹיךְ.

— אוּנ אִיךְ דַארְף נִיט קֵיין עֲשִׁירוּת אוּנ נִיט קֵיין גֶעוֶועלְטִיגְקֵייט, הָאט אַ דְרִיטֶער בֶּעמֶערְקְט — אִיךְ וָואלְט נוּר וֶועלֶען הָאבֶּען מַיין שְׁטִיקֶעל חִיוּנָה אוּנ זִיצֶען אוּנ לֶערְנֶען; דֶערגֶעהֶען וָואס מֶעהר ווִיסֶענְשַׁאפְט, קֵיינֶער זָאל מִיךְ נִיט שְׁטֶערֶען, קֵיינֶער זָאל מִיךְ נִיט אָבְּרַייסֶען פוּן מַיין אַרְבֵּייט.

— אוּנ אִיךְ, הָאט זִיךְ הֶערַיינְגֶעמִישְׁט אַ פִיעֶרְטֶער, וָואלְט נוּר וֶועלֶען זַיין בֶּערִיהמְט אוּנ אַלֶע זָאלֶען מִיר אָבְּגֶעבֶּען כָּבוֹד.

— וָואס זָאל דָאס בֶּעדַייטֶען? הָאט גֶעזָאגְט סָאקְרַאטֶעס, גִיבּ אִיךְ אַפְרֶאג, וָואס דַארְף מֶען, אַז אִקְסֶען זָאלֶען זַיין זַאט, אוּנ וַויינְ־טְרוֹיבֶּען — גֶערָאטֶען, זָאגֶען אַלֶע אֵיינְס, אוּנ ווִי אִיךְ הָאבּ נוּר אַפְרֶעג גֶעגֶעבֶּען, וָואס בֶּעדַארְף אַ מֶענְשׁ, אִיז דָא יֶעדֶערֶער מִיט זַיין שְׁפְּרוּךְ? אֶט זֶעהט אִיהר, אַז מִיר קֶענֶען נִיט זִיךְ זֶעלְבְּסְט, דֶען דֶערְקֶענֶען

זיךְ װֶעלבְּסְט הֵייסְט: דֶערגְרֶעהֶען וָואס בֶּעדַארְף אַ מֶענְשׁ אונ אַזוֹי, אַז אַללֶע זָאלֶען דֶער צוּ מַסְכִּים זַיין, אַללֶע זָאלֶען הָאבֶּען דַאבַּיי אֵיין דֵעָה. אָט זָאנְסְט דוּ, מֶען בֶּעדַארְף עֲשִׁירוּת, נוּ, שְׁטִימֶען מִיר אַללֶע אֵיין מִיט דִיר, מִיר וֶועלֶען אויךְ דַארְפֶען עֲשִׁירוּת, וִוי וֶועלֶען מִיר אָבֶּער גֶעטְהֵיילֶען צְווִישֶׁען זִיךְ דָאס רַייכְטְהוּם? בִּיסְט מַסְכִּים מֶען זָאל טְהֵיילֶען אויף גְלַייכֶע חֲלָקִים?

— נֵיין! הָאט דֶער עֶרְשְׁטֶער גֶעזָאגְט, וָואס פַאר עֲשִׁירוּת וֶועט דָאס זַיין, אַז אַללֶע וֶועלֶען הָאבֶּען גְלַייךְ?

— הֵייסְט עֶס, אַז מִיר קָאנֶען מִיט דִיר נִיט אַיינְשְׁטִימֶען, הָאט סָאקְרַאטֶעס גֶעזָאגְט, וֶועלֶען מִיר אֶפְשָׁר אַללֶע מַסְכִּים זַיין, אַז גֶעוָועלְטִיגְקַייט, הֶערְשַׁאפְט אִיז גוּט? אָבֶּער אַז דוּ דַארְפְסְט גֶעוָועלְ־טִיגֶען דַארְף אִיךְ דָאךְ אויךְ, וִוי זְשֶׁע וֶועלֶען מִיר בֵּיידֶע גֶעוָועלְטִיגֶען אֵיינֶער אִיבֶּערן אַנְדֶערן?

— מִיר קָאנֶען קֵיין מֶמְשָׁלָה צוּ טְהֵיילֶען! הָאט דֶער אַנְדֶערֶער גֶעזָאגְט אונ הָאט זִיךְ צוּלַאכְט.

קָאנֶען מִיר מִיט דִיר אויךְ נִיט אַיינְשְׁטִימֶען! הָאט סָאקְרַאטֶעס וַייטֶער אָנְגֶעהוֹיבֶּען, נוּ לָאמִיר פְּרוּבֶען מִיט דִיר אַ שְׁמוּעֶס גֶעבֶּען, אֶפְשָׁר אִיז דָאס אַ שְׁטֵייגֶער גוּט וִוי דוּ הֵייסְט לֶעבֶּען? הָאט עֶר זִיךְ גֶעוָוענְדֶעט צוּם דְרִיטֶען; דוּ זָאגְסְט, אַז דוּ דַארְפְסְט זִיךְ נוּר דוּרְכ־לֶעבֶּען אונ זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט לֶערְנֶען, וַוייל דִיר גֶעפֶעלְט עֶס, אונ מִיר אָבֶּער גְעפֶאלְט שְׁפִּילֶען אויפְ'ן פְלֵייט, אִיךְ הָאבּ דָאס לִיעבּ; אִיךְ וִויל עֶסֶען אונ טְרִינְקֶען וֶוען מַיין הַארְץ גֶעלוּסְט אונ דֶערצוּ שְׁפִּילֶען אויפְ'ן פְלֵייט, הֶערֶען גוּטֶע מוּזִיקֶער אונ קֵיינֶער זָאל מִיר נִיט שְׁטֶערֶען... וָואס וֶועט זַיין, אַז עֶס זָאל מִיר אויסקוּמֶען צוּ לֶעבֶּען צוּזַאמֶען מִיט דִיר. וִוי קָאן אִיךְ מִיךְ אַיינְהִיטֶען דִיר נִיט צוּ שְׁטֶערֶען אונ דוּ—ווִידֶער מִיר? אָט הֵייבְּסְט דוּ אָן אִין דֶער הֵייךְ דַיין שִׁיעוּר צוּ לֶעזֶען, שְׁטֶערְסְט דוּ מִיר, אונ אִיךְ ווִידֶער פֶּערְטוּמֶעל דִיר דֶעם קָאפּ מִיט מַיין פְלֵייט. נוּר דֶערצוּ אִיז נָאךְ דָא אַ תְּרוּפָה, מִיר

װעלען זיך פאנאנדער געהען, אויפהערען צו וואהנען אין שכנות; נור איז װידער א צרה: װער װעט אונז ביידען געבען עססען? דו װעסט ניט װעלען קאכען עססען, װייל דו ביזט פערנומען מיט לערנען; איך װידער װעל ניט װעלען, װייל איך װיל דעם פלייס ניט אװעקװארפען; דו װעסט אפשר זאגען: מיר װעלען די שקלאפען הייסען קאכען, נו קאנען דאך אבער די שקלאפען אויך װעלען שפילען פלייט און צאהלען די שטערען, װי זאל עס דאמאלס זיין מיט אונז? א פנים, אז דיין עצה איז אויך קיין עצה ניט; װאס דו דארפסט האבען, דארפען דאס ניט אללע מענשען האבען. דערום זיינען מיר נאך ניט דערגאנגען װאס הייסט מענש, װאס איז זיין לעבען און שטרעבען?

— נו, און װאס װעסט דו זאגען אויף מיין סברה, סאקראטעס? האט געזאגט דער פיערטער.

— גו, דיין סברה איז א גוטע, האט געענטפערט סאקראטעס, און פאסט בעססער װי אללעמענס צו דער זאך. דו דארפסט, זאגסט דו, אז אללע זאלען דיך שאצען און אכטען, דאס איז אמת און דאס דארפען אללע מענשען, דו דארפסט, איך זאל דיך אכטען, און איך. — אז דו זאלסט מיך אכטען, אזוי אויך מיט אנדערע; װי פועלט מען דאס אבער, אז מענשען זאלען זיך שאצען און אכטען?

— אט דאס איז טאקי זעהר א שװערע זאך, האט איינער מודה געװעהן.

— יע, דאס איז שװער, האט געזאגט סאקראטעס, נור אין דעם בעשטעהט דאך די גאנצע זאך, דאס איז דאך דער עיקר. אלץ װאס איהר זאלט װעגען דעם ניט זאגען פיהרט דאך צו איין זאך, אז מענשען זאלען אונז גוטעס טהון און זאלען אונז ניט שטערען לעבען װי אונז געפאהלט, אזוי, דאכט זיך?

— געװיס אזוי! האבען אללע איינגעשטימט.

— דו האסט געזאגט, אז דו דארפסט עשירות; דו — הערשאפט; דו ווילסט זיך אומגעשטערט פארנעמען מיט לערנען, דו ווילסט כבוד, איהר אללע ווילט, אז מענשען זאלען אייך ניט שטערען צו לעבען, זאלען אייך גוטעס טהון, און אללע אנדערע מענשען דארפען עס אויך דאס זעלבע, הייסט עס, דאס מען בעדארף, אז דאס וואס איז גוט פאר אייך זאל ניט שטערען אנדערע צו געניסען פון לעבען דאס, וואס פאר זיי איז גוט, דאס הייסט, אז מיר זאלען מיט אונזער גוט לעבען ניט שטערען דעם צווייטענס גוט לעבען. מיר האבען אנגעהויבען רעדען וועגען אקסען און וועגען ווייג־טרויבען, ווען דו זאגסט, אז דער אקס דארף האבען וואסער צום טרינקען, זאגסט דו דאך ניט, אז ער דארף צו קאפיען דאס ערד ביים ברונען, אזוי אז די איבעריגע זאלען מוזען טרינקען בלאטיגע וואסער; דו זאגסט דאך ניט, אז ער דארף דווקא צונויפשארען די גאנצע קארמע אונטער זיינע פיס אזוי, אז אנדערער זאלען מוזען עסען קארמע מיט מיסט אין איינעם.

ווען דו זאגסט, אז דעם ווייגטרויבס צווייגעל ברויך איין ארט, וואו צו וואקסען, ברויך הערום געגראבען ווערען, מיינסט דו דאך ניט, אז מען זאלל צו ליעב דעם אויסשניידען און אויס גראבען אללע ווייגטרויב צווייגען הערום, כדי דער איינער זאל האבען ארט. דאס זעלבע איז דאך אויך מיט מענשען: ווען מיר דערוויסען זיך, וואס א מענש הייסט און וואס ער בעדארף, דערגעהען מיר אויך, וואס ער בעדארף ניט טהון, ער בעדארף ניט טהון דאס אללעס, וואס שטערט און שאדעט אנדערע! ניט אזוי?

אללע האבען איינגעשטימט.

אויף א זאן אופן דערגעהען מיר אויך, וואס א מענש דארף טהון, מיר אללע ווילען, אז מען זאל אונז גוטעס טהון, און גוטעס טהוען אונז ווער?

— מענשען! האט מען פון עולם געענטפערט.

— אונ מיר וָואס זַיינֶען ?

— אויך מֶענְשֶׁען! הֵייסְט עֶס, וָואס דַארְפֶען מיר טְהוּן ?

— גוּטֶעס אַנְדֶערֶע מֶענְשֶׁען! אָט הָאבֶּען מיר זִיךְ דֶער רֶעדְט; הָאט גֶעזָאגְט סָאקְרַאטֶעס, מיר הָאבֶּען זִיךְ גֶעפְרֶעגְט: וֶוער זַיינֶען מיר ? אונ מיר הָאבֶּען בֶּעשְׁלָאסֶען, אַז כְּדֵי דָאס צוּ וִויסֶען, מוּזֶען מיר פְרִיעֶר וִויסֶען, וָואס בֶּעדַארְפֶען מיר. מיר הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען פַאנַאנְדֶער צוּ גְלִידֶערֶען דִי פְרַאגֶע וָואס בֶּעדַארְפֶען מיר, אונ מיר הָאבֶּען אַללֶע אַיינְגֶעשְׁטִימְט אִין דֶעם, דָאס מיר בֶּעדַארְפֶען עֶרְשְׁטֶענְס: אַז מֶענְשֶׁען זָאלֶען אוּנְז לָאזֶען לֶעבֶּען, אונ צְוַוייטֶענְס — זַיי זָאלֶען אוּנְז גוּטֶעס טְהוּן; נוּר כְּדֵי מֶענְשֶׁען זָאלֶען אוּנְז גוּטֶעס טְהוּן, דַארְפֶען מיר אויך זַייא טְהוּן גוּטֶעס. אָט דָאס אִיז דִי עֶרְשְׁטֶע לְמוּדִיוֹת אִיבֶּער דֶעם — וָואס דַארְף אַ מֶענְשׁ וִויסֶען.

— דָאס אִיז אֲפִילוּ אֱמֶת, הָאט אַיינֶער פוּן עוֹלָם גֶעזָאגְט, אָבֶּער נִיט אַללֶע מָאל קָאן מֶען וִויסֶען מִיט וָואס דוּ שְׁטֶערְסְט יֶענֶעם, וָואס הֵייסְט גוּטֶעס אונ וָואס וִוידֶער — שְׁלֶעכְטְס.

— בִּיסְט גֶערֶעכְט, הָאט גֶעזָאגְט סָאקְרַאטֶעס, אִין דֶעם הָאבֶּען מיר אָפְט אַ טָעוּת, נוּר לֶערֶענ־יוּנְגְלֶעךְ בַּיי אַיין שְׁמִיד אָדֶער בַּיי אַיין שׁוּסְטֶער הָאבֶּען אויך אָפְט אַ טָעוּת, בְּעֵת זַיי הַאלְטֶען זִיךְ אִין לֶערְנֶען, נוּר דִי מַייסְטֶערְס לֶעהְרֶענֶען זַייעֶרֶע שִׁילֶער דָאס, וָואס זַיי הָאבֶּען אַלֵיין דֶערְנַאנְגֶען אונ וָואס זַייעֶרֶע מַייסְטֶערֶעס הָאבֶּען זַיי אַ מָאל גֶעלֶעהֶרֶענְט. אָט אִיךְ אַלֵיין טְהוּ אויך אַזוֹי: אִיךְ לֶערֶען זִיךְ אַלֵיין דִי זַאךְ וָואס מֶענְשֶׁען בֶּעדַארְפֶען וִויסֶען, אונ לֶעהֶרֶען אַנְדֶערֶע דָאס, וָואס מַיינֶע לֶעהֶרֶער אונ גָאטֶעס שְׁטִימֶע, וָואס רוּפְט אִין מַיין הַארְצֶען, הָאבֶּען מיר אויסגֶעלֶעהְרְנְט. גָאטט הָאט דֶעם מֶענְשֶׁען גֶעגֶעבֶּען אַיין לֶעהֶרֶער, אַיין בַּעַל עֵצָה, וָואס לֶעהֶרֶענְט אִיהם דִי גָאטהִיגְסְטֶע זַאךְ, וִוי מֶען בֶּעדַארְף לֶעבֶּען; אָט דֶער לֶעהֶרֶער דָאס אִיז אוּנְזֶער גֶעוִויסֶען, וָואס גָאט הָאט אוּנְז גֶעגֶעבֶּען. וֶוען דֶער מֶענְשׁ זָאל זִיךְ נוּר צוּ הֶערֶען צוּ דִי שְׁטִימֶע פוּן דֶעם גֶעוִויסֶען וֶועט זַי

איהם ווייזען אַ וועג אין לעבען, און די רעד פון זיינע לעהרער
וועלען איהם אויך נוטצען ברענגען; וועט ער אָבער צו דיזער שטימע
ניט צו הערען, זיינען די רעד פון זיינע לעהרער אויך אומזיסט.
אַ מענש דאַרף אַלץ קאָנען, אַללעס וויססען, נור נאָטהיגער פאַר
אַלץ איז לעהרנען ווי צו לעבען ניט שטערענדיג אַנדערע און
טהון מענשען גוטעס.

VIII

דער משפט איבער סאָקראַטעס.

סאָקראַטעס האָט געהאַט זעהר פיעל גוטע פריינד, אויך
אַרעכטע צאָהל איבערגעגעבענע תּלמידים, וועלכע זיינען געוועזען
פאַרטיג פאַר איהם דאָס לעבען צו אָפּפערען. נור נאָך מעהר האָט
ער געהאַט שׂונאים, און אַנדערש האָט עס ניט געקאָנט זיין! זיין
לעהרע האָט דאָס רוב, די גריכען גאָר ניט געשמעקט, איבערהויפּט
זיינען געוועזען אומצופרידען פון איהם די גבירים. זיי האָבען שטאַנדיג
געקלערט, אַז זיי קומט גאָר דער כּבוד פאַר זייער עשירות, אַז
שאַן איז נור צו זיצען לעדיג, קיין זאַך ניט טהון און לעבען אין
פאַרגעניגען; אַרבייטען, האָבען זיי גערעכנט פאַר אַ חרפּה, דערום
זיינען ביי זיי אַללע שקלאַפען און געדונגענע אַרבייטער געוועזען זעהר
שפּל; זיי האָבען זיי גאָר פאַר קיין מענשען ניט גערעכענט. אַזוי
האָבען זיי אַללע מאָל געמיינט און זיי האָבען געוואָלט, אַז אַנדערע
זאָלען אויך אַזוי מיינען. סאָקראַטעס אָבער האָט גאָר געלעהרענט
דעם עולם פאַרקעהרט: אַז אַרבייטען איז דוקא אַ כּבוד, אַ שאַנד איז —
לעדיג הערום געהען, נור דער וואָס האָרעוועט איז איין אָרענטליכער
מאַן און נור איהם דאַרף גאָט העלפען. ער האָט געזאָגט, אַז איין

אָרענטליכער מענש איז נור דער, וואס אַרבייט אונ פערלאַנגט נור דורכצולעבען עהרליך מיט'ן אמת אונ ניט אויפצוקלייבען געלד אָהן יושר אונ דערנאך לעבען אין פוילקייט אין לוקסוס; אַז די מענשען, וואס האריוועען זייער גאַנצען לעבען נור מעהר געלד צונויפ צושאַרען, זיינען מענשען אָהן זינען, קורצזיכטיגע אונ קליין קאָפּעלדיגע, אונ די גבירים האבען מעהר ניט געקלעהרט, ווי וועגען גרינגע רווחים, ווי איינצושלינגען מעהר פרעמדע פּראַצע, אונ דאס גאַנצע גליק איז ביי זיי בעשטאַנען נור אין רייכקייט, אין פוטץ אונ אַ ברייט לעבען.

אונ אַז זיי, די לייט האָבען זיך צוגעהערט צו סאָקראַטעס דרשות האט עס זיי ווי מיט אַ מעססער געשניטען איבערן האַרצען. זיין אמת האט זיי אָנגעריהרט ביים רעכטען לעבער, ער האט דער־וויזען, אַז זיי זיינען אומוויסענד, נאַרריש אונ ניט עהרליך; דערפאר זיינען זיי איהם געוואָרען דם שונאים אונ האבען אויף איהם אויס־געקלערט אַללערליי ליגענס, כדי צו בעפלעקען זיין נאָמען אונ אַראָב צוואַרפען איהם ביים עולם. אין אַטהען איז צו יענער צייט קיין קייזער ניט געוועזען נור די פרייע גריכען פלעגען אויסקלייבען פון זיך מנהיגים. וועלכע האָבען געהערשט איבער דעם עולם. די שקלאַפען האבען, ביים אויסקלייבען אַ פיהרער, קיין דעה ניט געהאט, חאטש שקלאַפען איז געוועזען מעהרער ווי פרייע גריכען. די מדות זיינען, צו יענער צייט, געוועזען זעהר געפאַלען: פאר אַ מנהיג פלעגט מען דאס רוב אויסקלויבען ניט דעם, וועלכער איז געוועזען אָרענט־ליכער אונ פעהיגער פאר אַללעמען, נור דעם, וואס האט געהאט מעהר געלד אונ מעהר שקלאַפען, אָדער אַ גביר'ס אַ קרוב, וועלכער האט געהאט אויף וועמען צו רעכענען, אַז ער וועט האַלטען זיין צד. פאַרשטעהט זיך, אַז אין אַטהען האבען זיך די קהלשע עסקים געפיהרט ניט אם בעסטען. סאָקראַטעס האט, פערשטעהט זיך, ניט געשאַנעוועט די רעדעלפיהער, די מנהיגים. ער פלעגט פשוט

נִשְׁתּוֹמֵם וֶוערֶען, וְוִי אַזוֹי מֶענְשֶׁען גֶעמֶען זִיךְ גְרִינְג אָן צוּ זַיין פִיהרֶער, הַאלְטֶען עֶס פַאר אַ שְׁפִּילְכֶע צוּ וֶועלְכֶע מֶען דַארְף נִיט הָאבֶּען קֵיין שׁוּם וִויססַאנְשַׁאפְט, קֵיין שׁוּם פֶאהִיגְקֵייט אוּנ פְלֶעגְט אָפּפֶּען אָפְט שְׁרַייֶען: „קֵיינֶער וָואלְט זִיךְ, דַאכְט זִיךְ, נִיט אָנְגְעֶנוּמֶען צוּ זַיין אַ שִׁיפְּס קַאפִּיטַאן, נִיט אויסלֶערְנֶענְדִיג פְרִיעֶר וָואס אַ שִׁיפְס קַאפִּיטַאן בְּרוֹיךְ צוּ קֶענֶען, אוּנ פִיהרֶען דִי מֶמְשָׁלָה נֶעמְט זִיךְ אָן יֶעדֶערֶער, קֵיינֶער צְוֵוייפֶעלְט גָאר אִין זַיינֶע פֶעהִיגְקֵייטֶען אוּנ קֶענְטֶעְנִיססֶע נִיט, פּוּנְקְט וְוִי דָאס וָואלְט גֶעוֶוען אַ גְרִינְגֶערֶע זַאךְ וְוִי פִיהרֶען אַ שִׁיף אִיבֶּערן יַם! אוּם צוּ שְׁפִּילֶען גוּט אויפְ׳ן פְלֵייט דַארְף מֶען זִיךְ אויךְ לֶערְנֶען, אוּנ צוּ זַיין אַ מַנְהִיג דַארְף מֶען זִיךְ גָאר נִיט פָארבֶּערֵייטֶען, קֵיין זַאךְ נִיט עֶרְלֶערְנֶען?! — דִי רֶעדֶעלְפִיהרֶער הָאבֶּען אִיהם דֶערְפַאר גֶעהַאלְטֶען פַאר אֵיין שֶׁאדְלִיכֶען מֶענְשֶׁען, וֶועלְכֶער שְׁטֶעהְט זֵיי אַ מָאל אִין וֶועג, אוּנ הָאבֶּען גֶעזוּכְט מִיטְלֶען, וְוִי פְּטוֹר צוּ וֶוערֶען פוּן אִיהם.

חוּץ דֶעם זַיינֶען גֶעוֶוען אַ סַךְ מֶענְשֶׁען, וֶועלְכֶע עֶר הָאט אֲפִילוּ קֵיין שְׁלֶעכְטֶעס נִיט גֶעטְהוּן מִיט זַיינֶע רֶעד, נוּר זֵיי הָאבֶּען אִיהם גְלַאט פַיינְד גֶעהַאט פַאר וָואס עֶר וְוִיל אויפְטְהוּן נַייעֶסֶען. זֵיי הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט, אַז וְוִי עֶס אִיז אִיצְט אִיז אויךְ אַללֶע מָאלל גֶעוֶוען אוּנ אַזוֹי וֶועט עֶס אויף עֶוִויג בְּלַייבֶּען! דִי וֶועלְט קָאן מֶען נִיט אִיבֶּער־מַאכֶען, אוּנ עֶר וְוִיל גָאר אויפְטְהוּן נַייעֶסֶען, עֶר פַארְפִיהרְט דִי יוּנְגֶער לַייט, עֶר וַוייזְט זֵיי אוֹיף, אַז זֵייעֶרֶע עֶלְטֶערן הָאבֶּען נִיט גוּט גֶעלֶעבְּט, מֶען דַארְף אַיינְפִיהרֶען עֶפֶּעס גָאר אַ נַייע אַרְט לֶעבֶּען. אוּנ דָאס טָאהר מֶען נִיט דֶערְלָאזֶען. „אוּנְזֶערֶע קִינְדֶער, הָאבֶּען זֵיי גֶעזָאגְט, גְלוֹיבֶּען אִיהם מֶעהר וְוִי אוּנְז, זֵיי וֶוערֶען גָאר צוּלָאזֶען, מֶען מוּס פְּטוֹר וֶוערֶען פוּן אִיהם".

— מֶען דַארְף זֶעהֶען אויסקְלֶעהֶרֶען אויף אִיהם אַ זַא זַאךְ, פַאר וֶועלְכֶע מֶען זָאל אִיהם קָאנֶען שְׁטֶעלֶען צוּם גֶערִיכְט, דָאס גֶערִיכְט אִיז דָאךְ בַּיי אוּנְז אִין הַאנְד וֶועלֶען מִיר שׁוֹין וִויסֶען וְוִי מִיט אִיהם

זיךְ צוּ בֶּעגֶעהן, אונ פְּלוּצְלִינְג הָאט מֶען דֶערלַאנְגְט אַ פַּאפִּיער, אַז סָאקְרַאטֶעס בֶּעשׁוּלְדִיגְט זִיךְ אִין פֶערְשִׁידֶענֶע פֶערְבְּרֶעכֶען. עֶרְשְׁטֶענְס דַארִין, וָואס עֶר בּוּקְט זִיךְ נִיט צוּ דִי גָאטטֶער, וָואס דִי שְׁטָאדְט הַאלְט זֵיי פַאר הֵיילִיג אונ קְלֶערְט דֶערבֵּיי אוּים אֵייגֶענֶע גֶאטטֶער; צְווֵייטֶענְס, עֶר פִיהְרְט אַרָאבּ פוּן דֶרֶךְ הַיָשָׁר דִי יוּנְגֶע לַייט, — עֶר פֶערְדִינְט דֶעם טויד.

רִיכְטֶער הָאבֶּען זִיךְ פֶערְזַאמֶעלְט זֶעהר פִיעל, מֶעהר וִוי 500 מֶענְשֶׁען; עֶס זַיינֶען גֶעקָאממֶען דִי בֶּעשׁוּלְדִיגֶער, סָאקְרַאטֶעס אִיז אוֹיךְ גֶעקָאממֶען. מִשְׁפָּטִים אִין גְרִיעכֶען לַאנְד פְּלֶעגֶען פָארְקָאממֶען אוֹיפְ'ן שְׁטָאדְט־פְּלַאטְץ, אונ הֶערֶען דֶעם מִשְׁפָּט פְּלֶעגְט זִיךְ פֶערְזַאמְלֶען אַ גְרוֹיסֶער הֲמוֹן מֶענְשֶׁען. אַזוֹי אִיז אוֹיךְ דִיעס מָאל גֶעשֶׁעהן, דִי בֶּעשׁוּלְדִיגֶער זַיינֶען הֶערוּים מִיט זֵייעֶר פֶּעקִיל טַעֲנוֹת.

— רִיכְטֶער אונ בִּירְגֶער! — הָאט אָנְגֶעפַאנְגֶען סָאקְרַאטֶעס, — אִיךְ הָאבּ אָבְּגֶעלֶעבְּט אִין אַטֶהֶען 69 יָאהר, מַיין לֶעבֶּען אִיז גֶעוֶועןְ אָפֶּפֶען פַאר יֶעדֶערֶענְס אוֹיגֶען; אִיךְ הָאבּ גֶעלֶעהְרְט אוֹיף יֶעדֶען פְּלַאטְץ, בַּיי דִי טְהִירֶען פוּן יֶעדֶען טֶעמְפֶּעל; וֶוען אִימִיצֶער הָאט גֶעהֶערְט פוּן מִיר עֶטְוָואס גֶעגֶען גָאטט, עֶטְוָואס גֶעגֶען אֱמֶת אונ יוֹשֶׁר, אֶפְשַׁר הָאט וֶוער גֶעזֶעהֶען, אַז אִיךְ הָאבּ שְׁלֶעכְטֶעס גֶעטְהוּן, זָאלל עֶר זָאגֶען!...

אַללֶע הָאבֶּען גֶעשְׁווִיעגֶען.

— אוּם צוּ וִויסֶען וָואס דִי גֶאטטֶער ווילֶען, וֶוענְדֶעט מֶען בַּיי אוּנְז אָן אַזֶעלְכֶע מִיטטְלֶען וִוי הֵיילִיגֶע טְרֶאפֶּפֶענִים אונ צֵייבֶענ־דַייטֶערַיי — אונ אִיךְ הָאבּ גֶעזָאגְט, אַז אוּם גָאטטֶעס ווִיללֶען צוּ וִויסֶען, דַארְף מֶען זִיךְ צוּהֶערֶען צוּ דֶער שְׁטִימֶע פוּן יוֹשֶׁר — צוּ דֶער שְׁטִימֶע פוּן אֵייגֶענֶעם הֶערְצֶען, ווַייל זִי זָאגְט אוּנְז אָפְּט אוּנְטֶער וָואס עֶהְרְלִיךְ אִיז אונ וָואס גוּט אונ אֱמֶת זֶענֶען.

דָא הָאבֶּען דִי בֶּעשׁוּלְדִיגֶער אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֵייעֶר אַלְטֶען פִּזְמוֹן: סָאקְרַאטֶעס אִיז שׁוּלְדִיג אִין דֶעם, וָואס עֶר פֶערְפִיהְרְט דִי יוּנְגֶע לַייט.

— בִּירְגֶער! — הָאט גֶעאֶנְטְפֶערְט סָאקְרַאטֶעס — אִיךְ הָאבּ גֶעלֶעהֶרְט אַייעֶרֶע קִינְדֶער צוּ וִויסֶען דָאס, וָואס יֶעדֶער מֶענְשׁ מוּז וִויסֶען, אִיךְ הָאבּ זַיי גֶעלֶעהְרְט פֶערְשְׁטֶעהֶן דִי שְׁטִימֶע, וָואס רוּפְט בַּיי אוּנְז טִיעף אִין הֶערְצֶען, אִיךְ הָאבּ זַיי גֶעלֶעהְרְנְט זִיךְ צוּ צוּהֶארֶען צוּ דֶער שְׁטִימֶע פוּן יוֹשֶׁר אוּנ אֱמֶת; אִיךְ הָאבּ זַיי גֶעלֶעהְרְנְט צוּ אוּנְטֶערְשֵׁיידֶען צְוִוישֶׁען גוּטֶעס אוּנ שְׁלֶעכְטֶעס, פַאלְשְׁקַייט אוּנ אֱמֶת, אִיךְ הָאבּ זִיךְ גֶעוֶוענְדֶעט צוּ אַלְט אוּנ צוּ יוּנְג אוּנ אַללֶעמֶען גֶעזָאגְט: זוּכְט נִיט קַיין עֲשִׁירוּת אוּנ כָּבוֹד, הָארֶעוֶועט נִיט קַיין צוּ גֶעזוּנְדְטֶע קֶארְפֶּערְס, וֶועהט בֶּעסֶער, אַז אַייעֶר מֹחַ זָאלל זַיין גֶעזוּנְד, אַייעֶר הֶערְץ — מֶענְשְׁלִיךְ אוּנ אַייעֶר גֶעווִיסֶען — רַיין; קְלֶארְט בֶּעסֶער וִוי נוּטְצִין צוּ בְּרֵיינְגֶען אַנְדֶערֶע מֶענְשֶׁען, אוּנ הָאבֶּער פוּן אַללֶעס שְׁטֶעלְט אַיין אָרֶענְטְלִיכֶעס לֶעבֶּען! אִיךְ הָאבּ אַייךְ גֶעלֶעהְרְנְט דָאס, וָואס אִין מִיר הָאט גְערוּפֶען דִי שְׁטִימֶע פוּן אֱמֶת אוּנ יוֹשֶׁר, אוּנ פַאר מַיין לֶעהֶרֶע בִּין אִיךְ בֶּערֵייט נִיט אַיין מָאלל, נָאר טוֹיזֶענְד מָאלל גֶעטוֹידְט צוּ וֶוערֶען.

שְׁטִילל פֶערְגְלִיוֶוערְט אִיז דֶער עוֹלָם גֶעוָוארֶען; קֵיינֶער הָאט קַיין צוּנְג נִיט אִיבֶּערְגֶעקֶעהרְט מֶעהר, דִי בֶּעשׁוּלְדִיגֶער זַיינֶען גֶעזֶעסֶען אוּנ גֶעשְׁווִיעגֶען.

מֶעהְר הָאבּ אִיךְ נִיט מִיט וָואס צוּ פֶערְטְהֵיידִיגֶען זִיךְ, — הָאט וַוייטֶער סָאקְרַאטֶעס אָנְגֶעפַאנְגֶען, — אִיךְ וֵוייס, אַז אַסַךְ מֶענְשֶׁען הַאלְטֶען לַאנְגֶע רֶעדֶען אִין דֶער הָאפְּפֶענוּנְג צוּ רִיהְרֶען דֶער מִיט זַייעֶרֶע רִיכְטֶער, רַחֲמָנוּת בַּיי זַיי אַרוֹיס צוּ רוּפֶען; אִיךְ וֵוייס, אַז פִיעל בְּרֶענְגֶען נָאךְ מִיט זַייעֶרֶע וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער, כְּדֵי זַייעֶרֶע טְהֶרֶען זָאללֶען רִיהְרֶען דִי הֶארְצֶער פוּן דִי רִיכְטֶער, נָאר אִיךְ וֶועל עֶס נִיט טְהוּן, נִיט וַוייל אִיךְ בִּין עֶלֶענְד, אִיךְ הָאבּ נִיט וֶוער עֶס זָאלל בֶּעטֶען פַאר מִיר, נֵיין! אִיךְ בִּין דָאךְ אוֹיךְ נִיט פוּן אַ שְׁטֵיין גֶעבָּארֶען, אִיךְ הָאבּ אוֹיךְ אַ פְרוֹי, קִינְדֶער, קְרוֹבִים אוּנ גוּטֶע פְרַיינְד, דָאךְ הָאבּ אִיךְ זַיי נִיט גֶערוּפֶען אַהֶער בֶּעטֶען פַאר מִיר; מַיינֶע

פְרַיינְד הָאבֶּען מִיר אֵיין עֵצָה גֶעגֶעבֶּען אִיךְ זָאלל שְׁטֶעלֶען אֵיין אַדְוָואקַאט, עֶר זָאלל פַאר מִיר רֵיידֶען, אָדֶער עֶר זָאלל מִיר אוֹיפְשְׁרַייבֶּען טַעֲנוֹת אוּנ אִיךְ זָאלל עֶס דֶער נָאךְ טַעֲנֶה'ן פַאר אַייךְ, אוּם גֶערֶעכְט צוּ בְּלַייבֶּען, נוּר אִיךְ הָאבּ זִיךְ דֶערפוּן אוֹיךְ עֶנְטזָאגְט. אִיךְ הַאלְט עֶס צוּ נִיעֶדעֶרִיג פַאר אַייךְ, רִיכְטֶער, אִיהר דַארְפְט מִשְׁפָּט'ן מִיט'ן אֱמֶת, מִיט יוֹשֶׁר; אִיהר דַארְפְט נִיט קוּקֶען אוֹיף טְהֶערֶען אָדֶער אוֹיף גְלַאטֶע רֵייד, אִיהר מוּסְט עֶס טְהוּן, וַוייל דָאס פָאדֶערְט אַייעֶר גֶעוִויסֶען, דָאס פָאדֶערן דִי לַאנְדְס גֶעזֶעטְצֶע.

דִי רִיכְטֶער הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעפַאנְגֶען מְיַשֵׁב צוּ זַיין. סָאקְרַאטֶעס'ס פַיינְד הָאבֶּען אוּנ גַאנְצֶען גֶעבְרַאכְט דֶערצוּ מֶען זָאלל אִיהם צוּם גֶערִיכְט שְׁטֶעלֶען, אוֹיךְ אוּנְטֶער דִי רִיכְטֶער הָאט עֶר אַ סַךְ שׂוֹנְאִים גֶעהַאט, אוּנ דָאךְ הָאט כִּמְעַט אַ הֶעלְפְט רִיכְטֶער עֶנְטְשִׁיעֶדֶען, אַז עֶס אִיז נִיטָא פַאר וָואס סָאקְרַאטֶעס'ן צוּ בֶּעשׁוּלְדִיגֶען.

דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען אָבֶּער זֵייעֶרְס גֶעטְהוּן אוּנ הָאבֶּען אוֹיסגֶעפִיהרְט: דִי רִיכְטֶער הָאבֶּען אוֹיסגֶערֶעדְט:

— סָאקְרַאטֶעס אִיז שׁוּלְדִיג!

דִי בֶּעשׁוּלְדִיגֶער הָאבֶּען צוּ גֶעגֶעבֶּען, עֶר אִיז שׁוּלְדִיג אוּנ פֶערְדִיעֶנְט דֶעם טוֹידְט.

שְׁטִילל, רוּהִיג, מִיט שְׁטָאלְץ פוּן רֵיינֶעם גֶעוִויסֶען, הָאט סָאקְרַאטֶעס אוֹיסגֶעהֶערְט דִי וֶוערְטֶער אוּנ הָאט זִיךְ גֶעוֶוענְדֶעט צוּ דִי רִיכְטֶער.

— דִי בֶּעשׁוּלְדִיגֶער פָאדֶערְן מַיין טוֹידְט, נָאר דָאס גֶעזֶעטְץ גִיעבְּט מִיר דָאס רֶעכְט אַנְשְׁטָאט דָאס טוֹידְ'עס אוּרְטְהֵייל נָאךְ אַנְדֶערֶע בֶּעשְׁטְרָאפוּנְג אוֹיסצוּקְלַייבֶּען. אִיךְ קָאנן בֶּעטֶען אַנְשְׁטָאט דֶעם טוֹידְט. זָאלל מֶען מִיר מַיין גַאנְצֶען לֶעבֶּען אִין גֶעפֶאנְגֶעניִם פֶערְשְׁלִיסֶען, נָאר צוּ וָואס קָאנן אַ זַא לֶעבֶּען נוּטְצֶען? אַ לֶעבֶּען פוּן גָאר נִישְׁט טְהוּן פַאר אַנְדֶערֶע, אָהנֶע נוּטְצֶען פַאר זִיךְ, הֵייסְט עֶס לֶעבֶּעדִיגֶערְהֵייד בֶּעגְרָאבֶּען וֶוערֶען? עֶס אִיז אֵיין נוּטְצְלָאזֶע אִיבֶּערִיגֶע

און דריקענדע משׂא! — לויט געזעטץ קאנן איך נאך אויסקלייבען פערשיקט צו ווערען אין א ווייט פרעמדען לאנד, נור ווי ועט עס מיר אלטען, גרייז-גראען מאנן ביטער זיין ארומצו וואנדערען איבער פרעמדע לאנדער, אין פרעמדע מקומות ארום צו טרייבען זיך! דאס געזעטץ ערלויבט מיר נאך אריין צו טראגען פיר זיך אויסלייזונגס געלד — אגרויסעס געלד שטראף, אלליין האב איך קיין געלד ניט, נאר מיינע פריינד שיהלער און פלאטאן, קריטאן און אנדערע וועללען מיט פערגעניגעו אריין טראגען א גראסערע סוממא, וויפיעל דאס געזעטץ פאדערט פאר איין מענשליכען נפש אויסלייז-געלד, נו, זייט איהר מיט דעם צו פריעדען, איהר ריכטער, בירגער?

די ריכטער האבען געשוויעגען און סאקראטעס האט ווייטער גערעדט.

— א, איהר מענשען־ריכטער! ווען איך וואלט געוועזען שולדיג, וואלט איך בערייט געוועזען איבער צו טראגען די גראסטע שטראף, נאר מיין געוויססען איז ריין, איך האב קיינעם קיין שלעכטעס ניט געטהון, עהרליך טריי די מענשען געדיענט, פאר מיין ארבייטען פאר'ן כלל, האב איך פערדיענט, דאס איהר זאללט מיר די גראסטע בעלאהנונג געבען און נאמליך: מיר אויף דער אלטער ביז אויף מיין ענדע לעבען אויף קהלשע הוצאות צו האלטען, און איהר, בירגער, אנשטאט דעם האט איהר מיך צום געריכט געבראכט, געגלויבט מיינע שונאים און פערגעסען מיינע אללע גוטע מעשׂים.

די ריכטער האבען זיך געפונען בעליידיגט.

— וואס איז דאס עפעס, ער לעהרענט אונז, וואס מיר האבען צו טהון, מיר ווייסען דאס אהן איהם! — האבען זיי גערעדט צווישען זיך.

— וואס ארט עס אייך! — האבען זיי סאקראטעס שׂונאים אויפגעהעצט געגען איהם: אדרבא, הארט נאך מעהרער זיינע רייד!

איהר וועט באַלד אויך ווערען זײַנע תּלמידים; ...

— עס איז שוין אין דער אמת'ן צייט ענדיגען דעם משפּט! — האָבען די ריכטער געזאָגט מיט כּעס און האָבען אויס געשפּראָכען אַ זאַ אורטהייל:

— מיר פערמשפּט'ן סאָקראַטעס'ן צום טויט! ער מוס אויס־טרינקען אַ בעכער סם!

סאָקראַטעס האָט קאַלט אויסגעהערט זײַן אורטהייל, זײַן געזיכט איז געבליבען רוהיג ווי געוועזען און ער האָט צו די ריכטער געזאָגט: מיך פערדריסט ניט דאָס, וואָס איך מוס שטאַרבען, מיך פערדריסט נור, וואָס איהר האָט אויף זיך און אויף דאָס גריכישע פאָלק אַרויף געוואָרפען אַ חרפּה, איין עווינען פלעק מיט דעם, וואָס איהר האָט פעראורטהיילט איין אומשולדיגען. צו געאײַלט האָט איר זיך, בירגער, לייז צו ווערען פון אַנ'אונרוהיגען מענשען, וואָס האָט זיך ניט געשעמט דעם אמת צו זאָגען, און אומזיסט זיך געאײַלט, — איך בין שוין אַלט! איך וואָלט שוין סײַ ווי ניט לאַנג אײַך געוועזען צו לאַסט, דער טויט וואָלט אײַך סײַ ווי באַלד פון מיר בעפרײַהען. איין זאַך נור בעט איך אײַך, אַז ווען מײַנע קינדער וועלען אויס וואַקסען, און איהר וועט בעמערקען, אַז זיי זאָגען זיך מעהר ניט ווי נאָך עשירות און כּבוד און ניט נאָך גוטעס טהון און עהרליך לעבען, זאָלט איהר זיי פאָרוואָרפע מאַכען און שטראָפען, ווי איך האָב אײַך געשטראָפט און פאָרוואָרפע געמאַכט. אויב איהר וועט עס ערפילען, וועט איהר מיר און מײַנע קינדער בעלויהנען ווי דער אמת און יושר פאָדערט, דאָס וועט זײַן מײַן בעסטער שׂכר פאַר אַלץ, וואָס איך האָב אין מײַן לעבען געטהון, און יעצט לעבט וואָהל! מיר שיידען זיך, איהר בלײַבט לעבען, און איך געה שטאַרבען, שטאַרבען פאַר אמת אָדער לעבען אין פאַלשקייט — וואָס דערפון איז בעססער דאָס וועט די צוקונפט בעווײַזען.

IX

סָאקְרַאטֶעס אִין גֶעפֶענְגְנִים.

אִין אַ גֶעוֶואהנְלִיכֶער צַייט פְלֶעגְט מֶען דִי פֶערְאוּרְטְהֵיילְטֶע קֶאפּפֶּען (הַרְגֶ׳עְנֶען) אויף מָארְגֶען נָאכְן מִשְׁפָּט, נוּר סָאקְרַאטֶעס מִשְׁפָּט אִיז גֶעוֶועזֶען אִין אַנ׳־עֶרֶב יוֹם טוֹב צַייט, וֶוען מֶען הָאט גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ זִינְד פֶערְבְּרֶעכֶער דָאס לֶעבֶּען צוּ נֶעהמֶען, דַארִיבֶּער הָאט זַיין מִשְׁפָּט עֶרְסְט גֶעקָאנְנְט אויסגֶעפִיהרְט וֶוערֶען אִין 30 טֶאג אַרוּם.

סָאקְרַאטֶעס׳ן הָאט מֶען דֶערְוַוייל אַוֶועק גֶעפִיהרְט אִין גֶעפֶאנְגֶענִיסֶע, קֵיין קֵייטֶען הָאט מֶען אִיהם נִיט אָנְגֶעטְהוּן, אוּנ דָארְט הָאט עֶר זַיין טוֹידְט עֶרְוַוארְט גַאנְצֶע 30 טֶאג. דִי פְרַיינְד אוּנ שִׁיהלֶער פְלֶעגֶען מִיט אִיהם אַללֶע טָאג שָׁעוֹת לַאנְג פֶערְבְּרֶענְגֶען. צוּ גֶעלָאזֶען הָאט מֶען צוּ אִיהם צוּ יֶעדֶער צַייט, קֵיינְמָאל, דַאכְט זִיךְ, הָאבֶּען זַיינֶע רֵייד נִיט גֶעקְלוּנְגֶען אַזוֹי לֶעבֶּעדִיג אַזוֹי פַייעֶרְדִיג הֵייס וִויא אִיצְט. עֶר הָאט זִיךְ גֶעזַאיילְט אַרוּים צוּ זָאגֶען פַאר זַיינֶע תַּלְמִידִים אִין דִי לֶעצְטֶע טֶאג פוּן זַיין לֶעבֶּען דָאס, וָואס עֶר הָאט נִיט צַייט גֶעהַאט בִּיז אַהֶער זַיי אַרוּים צוּ זָאגֶען, יֶעדֶע מִינוּט אִיז אִיהם אִיצְט גֶעוֶוען טְהַייעֶר: עֶר הָאט נָאכְאַנַאנְד מִיט זַיי גֶערֶעדְט, אוּנ בְּעֵת זַיי זַיינֶען נִיט גֶעוֶוען הָאט עֶר לִיעדֶער גֶעשְׁרִיעבֶּען.

דִי צַייט אִיז גֶעפְלוֹיגֶען גִיךְ אוּנ דִי יוֹם טוֹב׳דִיגֶע טֶאג הָאבֶּען קִירְצְלִיךְ גֶעדַארְפְט נֶעמֶען אַיין עֶנְדֶע.

סָאקְרַאטֶעס שִׁילֶער הָאט נִיט גֶעלָאזֶען רוּהֶען דֶער גֶעדַאנְק, אַז אָט בַּאלְד פֶערְלִיעֶרֶען זַיי אויף אֵייבִּיג זֵייעֶר טְהַייעֶרֶען לֶעהְרֶער אוּנ פְרַיינְד, — אֶפְשָׁר קָאנֶן מֶען אִיהם וִוי עֶס אִיז דָאךְ רַאטֶעוֶוען, — הָאבֶּען זַיי צְוִוישֶׁען זִיךְ גֶערֶעדְט, אוּנ אָט אִיז בַּיי זַיי גֶעבְּלִיעבֶּען

אונטער צו קויפען דעם שומר פון געפאנגעניסע ער זאלל ביי נאכט אַרוים פיהרען סאקראטעס'ן אונ אַוועק פיהרען שטילל אין אַ ווייטען לאנד.

איבערערעדען מיט איהם דאריבער האט זיך אויסגערופפען קריטאן. עס איז געבליעבען אין גאנצען צוויי טאג ביז'ן סוף פון די יום־טוב טאג, אבציהען די זאך איז שוין צו שפעט, אין אבענד זיינען זיך די שיהלער פאנאיינאנדער געגאנגען אונ האבען בעשלאססען, דאס קריטאן זאלל מארגען איבער רעדען מיט סאקראטעס'ן.

קריטאנ'ען האט זיך די נאכט ניט געשלאפען, דער פראהליכער געדאנק, אַז עס איז נאך דא אַ מיטטעל צו ראטעווען פון טוידט זיין טהייערן לעהרער, האט איהם ניט געלאזען איין אויג צו טהון, אונ ווי עס האט נאר אנגעהויבען טאגען איז קריטאן אויפגעשטאנען, זיך אנגעטהון אונ אַוועק אין געפאנגעניס. דער שומר פון די לעבעדיג בעגראבענע מענשען האט איהם געקעננט, אונ האט איהם דאריבער נאך אַ קורצען ישוב הדעת אריין געלאזען.

סאקראטעס האט נאך געשלאפען, קריטאן איז שטיל אריין געגאנגען אונ האט זיך געזעטצט ביי זיין בעטט, לאנג האט סאקראטעס ניט ערוואכט, אונ קריטאן, קוקענדיג אויף איהם, האט זיך שטארק געוואונדערט, ווי קאנן אַמענש אַזוי רוהיג שלאפען, ווען דער תליון שטעהט איהם כמעט איבער'ן קאפ.

אַז סאקראטעס האט געעפענט די אויגען, האט ער זיך זעהר פערוואונדערט דערזעהענדיג קריטאנען.

— עס איז שוין געווים שפעט, — האט ער געזאגט, — פאר וואס האסט דו מיך ניט אויפגעוועקט, קריטאן?

— ניין, עס איז נאך פריה, האט געאנטפערט קריטאן, די זונן איז נאך ניט אויפגעגאנגען, איך האב מיך פערגניגט קוקענדיג ווי רוהיג שטילל דו האסט געשלאפען אונ האב זיך געפרייהט פאר

דיר, דָאס דו קָאנְסְט אִין שְׁלָאף פֶּערְגֶעסֶען אָן דָאס אַללֶעס, וָואס דיר הָאט גֶעטְרָאפֶען. אִיךְ הָאבּ מִיךְ שְׁטֶענְדִיג גֶעוואונדֶערְט אִיבֶּער דיין רוהִיגְקַייט, נָאר דָאךְ נִיט גֶערֶעכֶענְט, אַז דיין רוהִיגְקַייט וֶועט דִיךְ נִיט פֶערְלָאזֶען אויךְ אִין דִיעזֶע שְׁרֶעקְלִיכֶע לֶעטצְטֶע טָאג.

סָאקְרַאטֶעס הָאט אַ שְׁמֵייכֶעל גֶעטְהון. — אַךְ, קְרִיטָאן! צוּ וֶוענִיג הָאסְט דו דַיין לֶעהְרֶער גֶעקֶענְנְט! — הָאט עֶר גֶעזָאגְט, — זָאג, אִיךְ בֶּעט דִיךְ, וָואס בִּיסְט דו הַיינְט אַזוי פְּרִיה גֶעקוּמֶען? נִיט צוּ לִיעבּ דֶעם זֶשֶׁע צוּ קוּקֶען אויף מִיר ווִי אִיךְ שְׁלָאף, מֵיין אִיךְ?

— נֵיין!... אִיךְ הָאבּ צוּ דִיר אַ גְרויסֶע בַּקָשָׁה, אוּנ נִיט פוּן זִיךְ אַלֵיין, נָאר פוּן אוּנְז אַללֶעמֶען, דַיינֶע פִילֶע נאָהֶענְטֶע אוּנ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּענֶע פְרַיינְד, הָאט מִיט נִיט קֵיין שְׁטַייפֶע שְׁטִימֶע אָנְגֶעפַאנְגֶען קְרִיטָאן.

— לָאמִיר הֶערֶען, זָאג גִיכֶער, — הָאט מִיט הִיטְץ גֶעזָאגְט סָאקְרָאטֶעס.

— מִיר הָאבֶּען זִיךְ בֶּעשְׁלָאסֶען דִיךְ צוּ רַאטֶעוֶוען פוּן טוּידְט: מֶען קָאנן דִיךְ שְׁטִילֶלֶערְהֵייד בַּיי נַאכְט אַרוים פִירֶען פוּן גֶעפֶּענְגְעניס!... דִי צַייט אִיז קוּרְץ, מָארְגֶען עֶנְדִיגְט זִיךְ שׁוין דֶער יום טוב.

וָואלְקֶענְדִיג פֶּערְפִינְסְטֶערְט אִיז גֶעוָוארֶען סָאקְרַאטֶעס גֶעזִיכְט, עֶר הָאט אוּמֶעטִיג אוּנ שְׁטְרֶענְג אַ קוּק גֶעגֶעבֶּען אויף קְרִיטָאנ'ען.

— הֶאר מִיךְ אוּיס, טְהַייעֶרֶער לֶעהְרֶער, הָאט קְרִיטָאן ווִידֶער אָנְגֶעהויבֶּען, דו בִּיסְט דָאךְ נִיט מִיט רֶעכְט פֶעראוּרְטְהֵיילְט גֶעוָוארֶען, דוּרְךְ גֶעוַואלְד, קָאנן מֶען זָאגֶען, דֶערמָאן זִיךְ ווִיפִיעל נוּטְצֶען דו קָאנְסְט נָאךְ בְּרֶענְגֶען מֶענְשֶׁען, הָאבּ רַחֲמָנות אויף דַיינֶע יוּנְגֶע קִינְדֶער, הָאבּ אויף אוּנְז רַחֲמָנות, אוּנ אַנְטְלַייף מִיט אוּנְז פוּן דִיעזֶען לֶעבֶּעדִיגֶען קֶבֶר! מִיר הָאבֶּען אִין אַללֶעס בֶּעזָארְגְט, דִי וָואכְטֶער קָאנן מֶען אִיבֶּער קויפֶען אוּנ דִיךְ אֵיין אִיבֶּער גֶעקְלַיידֶעטֶען

אַװעקְפִירֶען אִין אֵיין אַנְדֶער לַאנְד , דָארְט הָאבּ אִיךְ בֶּעקַאנְנְטֶע , מִיט פְרֵיינְדֶען װעלֶען זַיי דִיךְ בֶּעגְעגֶענֶען , מִיר װעלֶען אִיבֶּער טְרַאנְסְ- פָּארְטִירֶען אַהִין אויךְ דַיינֶע קִינְדֶער , זַיי װעללֶען װאַקְסֶען גֶעבֶּען דִיר , אונְטֶער דַיין הַשְׁגָחָה , גֶעלְד הָאבֶּען מִיר גֶענוּג , אִיךְ װעל דִיר אָבְּגֶעבֶּען אַלְץ װָאס אִיךְ הָאבּ , דוּ װייסְט , אִיךְ בִּין רַייךְ , אוּנ אַ חוּץ מִיר הָאבֶּען אויךְ דַיינֶע אִיבֶּערִיגֶע שִׁיהלֶער אָנְגֶעגְרֵייט גֶעלְד , אוּם דִיךְ צוּ רַאטֶעװען , װענן דוּ בִּיזְט אוּנְז טְהַייֶערֶער פוּן אַללֶעם ; אִיךְ בֶּעט דִיךְ אִין דֶעם נָאמֶען פוּן אַלְץ װָאס עֶס אִיז דִיר לִיעבּ אוּנ טְהַייֶער , װער מְרוּצָה צוּ אַנְטְלַייפֶען , אִיבֶּערְטְרַאכְטֶען אִיז נִיטָא װען , נוּר הַיינְטִיגֶע נַאכְט קָאנן מֶען עֶס נָאךְ מַאכֶען , דָאס אִיז דָאךְ דִי לֶעטצְטֶע נַאכְט פַאר דַיין טוֹידְט .

קְרִיטָאן הָאט גֶערֶעדְט מִיט פַייֶער , מִיט טְהְרֶערֶען אִין דִי אויגֶען , נוּר אָן סָאקְרַאטֶעס גֶעזִיכְט הָאט עֶר גֶעזֶעהֶען , אַז דֶער לֶעהְרֶער גִיעבְּט זִיךְ נִיט אוּנְטֶער .

אַז עֶר הָאט גֶעעֶנְדִיגְט רֶעדֶען הָאט סָאקְרַאטֶעס גֶעאֶנְטְפֶערְט :

— אִיךְ דַאנְק דִיר , קְרִיטָאן , אִיךְ װייס , אַז אויף דָאס אַלְץ הָאסְט דוּ זִיךְ בֶּעשְׁלָאסֶען פוּן מַיין טוֹבָה װעגֶען , װייל דוּ הָאסְט מִיךְ בֶּאֱמֶת לִיעבּ ; אִיךְ װייס , דָאס אִיהר הָאט מִיךְ אַללֶע לִיעבּ אוּנ אִיהר זַייט מִיר דַאנְקְבַּאר ; נוּר נִיט בְּלויז דָאס גֶעפִיהל אַלֵיין דַארְף דִיעגֶען אַללֶעם רַאטְהגֶעבֶּער , מֶען מוּז דֶעם שֵׂכֶל אוּנ יוֹשֶׁר אויךְ פְרֶעגֶען ! אוּם זִיךְ צוּ רַאטֶעװען װעל אִיךְ דַארְפֶען אָבְּנַארֶען , בְּרֶעכֶען מַיין װָארְט : פַאר דֶעם גֶערִיכְט הָאבּ אִיךְ גֶעזָאגְט , אַז אִיךְ נֶעם אָן דֶעם אורְטְהֵייל , דָאס אִיךְ בִּין גְרֵייט צוּ לַיידֶען פַאר מַיין לֶעהְרֶע אוּנ קֵיינֶע מַאטֶערְנִים װעללֶען מִיךְ נִיט נויטְהֶען אָבּ צוּ זָאגֶען זִיךְ דֶערפוּן . זָאלל זַיין , אַז אִיהר װעט מִיךְ הֶערוּיס פִיהֶרֶען פוּן גֶעפֶאנְ- גֶענִיסֶע , נוּר נִיט דֶעם סָאקְרַאטֶעס װעט אִיהר הֶערוּיס פִיהֶרֶען , װעלְבֶּער עֶס אִיז דָא הֶערַיין גֶעגַאנְגֶען צוּם עֶרְסְטֶען מָאל . . . נֵיין , נִיט

איהם װעט איהר הערוים פיהרען, נאר אַ בּעטריגער, דאס װיללט איהר דאך ניט!

קריטאן האט געפיהלט, אַז סאקראַטעס האט רעכט, נאר ער האט זיך נאך ניט געקאנט ענטזאַגען פון דעם געדאַנק איהם צו ראַטעװען.

— װער עס קענן דיך װעט ניט גלויבּען דאס דו בּיסט אַ בּעטריגער; דו װעסט אָבּנאַרען נור די יענע שלעכטע מענשען, װאס האבּען דיך מיט אונרעכט פערמשפּט, — האט געזאָגט קריטאן, — די עהרליכע אונ אמתע מענשען װעט אדרבּה פרייהען, דאס דו בּיסט געראַטעװעט געװאָרען.

— ניין, קריטאן, — האט פעסט געאַנטפּערט סאקראַטעס, — איך װעל אָבּ נאַרען ניט נור מיינע שונאים, נור אַללע מענשען, אונ איך װעלל זיך בּעגעהן ניט װי מיין געװיסען פאָדערט. איך האבּ אַגאַנץ לעבּען געלעהרענט, דאס אַמענש טאָהר קיין מאָלל מיט ליגען זיך ניט בּעגעהן, װער װעט מיר דער נאך גלויבּען? װער װעט גלויבּען אין דעם, װאס איך לעהרען אַנדערע? איך װעל ענטלויפען פון געפאַנגעניסע, פון מיינע פיינד, נור װאוהין װעלל איך קאננען פון מיין איינען געװיסען ענטלויפען? װאַרף אַװעק די מחשבות װאס קאננען ניט אויסגעפיהרט װערען, מיין פריינד, לאָמיר זיך בּיידע פּאַרבּערייטען צו אַזא זאך, װאס מוס געשעהן איין מאָל פאַר אַללע מאָל.

קריטאן האט פערשטאַנען, דאס עס איז איהם ניט מעגליך דעם לעהרער צו רעטען אונ איז אומעטיג אַװעק איבּערגעבּען סאקראַטעס אנטװאָרט די שיהלער זיינע.

X

סָאקְרַאטֶעס לֶעטצְטֶעס גֶעשְׁפְּרֶעךְ:

עֶס אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דֶער טָאג, וָוען מֶען הָאט סָאקְרַאטֶעס'ן בֶּעדַארְפְט טוֹטֶען. נָאךְ דֶעם דַאמַאלְסְדִיגֶען אַיינְפִיהר נָאךְ פְלֶעגְט עֶס גֶעשֶׁעהֶן פַאר דֶער זוּנְן־אוּנְטֶערגַאנְג. פוּן פְרִיה מָארְגֶען נָאךְ הָאבֶּען זִיךְ פֶערְזַאממֶעלְט בַּיים טִיהר פוּן גֶעפֶּענְקֶענִיסס סָאקְרַאטֶעס שִׁילֶער, פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען בִּיטֶער גֶעוַויינְט, עֶס אִיז אַרוּיס דֶער גֶעפֶּענְקְנִיסס וָואכְטֶער אוּנ הָאט זֵיי גֶעזָאגְט; גְלֵייךְ וֶועט מֶען הֶערוּנְטֶער גֶענֶעמֶען פוּן סָאקְרַאטֶעס'ן דִי קֶעהְטֶען, דַאנְן וֶועל אִיךְ אַייךְ הֶערַיין לָאזֶען צוּ אִיהם. אִין דִי לֶעצְטֶע עֶטְלִיכֶע טֶאג הָאט מֶען אִיהם וִויא אַ גֶעווֶאהנְלִיכֶען פֶערבְּרֶעכֶער אִין קֵייטֶען אַיינְגֶעשְׁמִידְט.

אַ קְלֵיינְוַויילֶע נָאךְ דֶעם הָאט זִיךְ גֶעאֶפֶענְט דִי טִיהר פוּן גֶעפֶּענְקֶענִיסס. דִי שִׁיהלֶער הָאבֶּען גֶעטְרָאפֶען סָאקְרַאטֶעס'ן אִין בֶּעטט לִיעגֶענְדִיג, מֶען הָאט אִיהם נָאר וָואס אָבְגֶעשְׁמִידְט אוּנ דִי קֶעהטֶען הֶערוּנְטֶער גֶענוּמֶען.

בַּיים בֶּעטט אִיז גֶעשְׁטַאנֶען דִי פְרוֹי זַיינֶע אוּנ גֶעהַאלְטֶען אוֹיף דִי הֶאנְד דָאס קְלֶענְסְטֶע קִינְד. דֶערְזֶעהֶענְדִיג אִיהר מַאנְן'ס שִׁיהלֶער הָאט זִי יָאמֶערֶענְד גֶעזָאגְט: — צוּם לֶעטצְטֶען מָאל קוּמֶען זֵיי צוּ דִיר סָאקְרַאטֶעס! צוּם לֶעטצְטֶען מָאל וֶועללֶען זֵיי שׁוֹין דִיךְ הֶארֶען, דָאס אִיז דַיין לֶעטצְטֶעס גֶעשְׁפְּרֶאךְ מִיט זֵיי.

דִי פְרוֹי הָאט גֶעקְלָאגְט אוּנ גֶערִיסֶען דִי הָאאר פוּן זִיךְ, סָאקְרַאטֶעס הָאט גֶעבֶּעטֶען דִי שִׁיהלֶער, דָאס מֶען זָאלל זִי אַוֶועק פִיהרֶען אַ הֵיים.

עֶר הָאט גֶעוָואללְט אוֹיפְשְׁטֶעהן, נוּר דִי פִּיס זַיינֶען גֶעשְׁוָואלֶען גֶעוָועזֶן פוּן דָאס פַּיינְלִיכֶע טְרָאגֶען דִי שְׁוֶוערֶע קֵייטֶען, עֶר הָאט זֵיי

אָנגֶעפַּאנְגֶען פֶּערְנַאנדֶער צוּ רַייבֶּען, אוּנ עֶס אִיז אִיהם גֶעוָוארֶען לַייכְטֶער.

— אָט בֶּעמֶערְקְט, פְרַיינְד, הָאט עֶר גֶעזָאגְט צוּ זַיינֶע שִׁיהלֶער, דָאס פוּן דֶעם גְרֶאסְטֶען וֶועהטָאג אִיז נוּר אַיין טְרִיטט צוּ נְחָמָה. לַאנְג דֶענן צוּרִיק הָאט מַיין פוּסְס גֶעלִיטֶען פוּן דִי שְׁוֶוערֶע קַייטֶען, דֶער פַּאר אִיז יֶעטצְט אָבֶּער אַזוֹי גוּט, אַזוֹי גְרִינְג! אַזוֹי גֶעשֶׁעהט אוֹיךְ בַּיי יֶעדֶע לַייד, יֶעטצְט קָאנן אִיךְ שוֹין אוֹיפְשְׁטֶעהן.

דִי שִׁיהלֶער הָאבֶּען הֶערוּם גֶערִינְגֶעלְט סָאקְרַאטֶעס'ן. זַיי הָאט זִיךְ גֶעוָואללְט וִוי רֶעדֶען אַזוֹי אוֹיךְ הֶארֶען אִיהם, זַייעֶר טְהַייעֶרֶען לֶעהרֶער, נוּר זַיי הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט הֶערוּם רֶעדֶען אַ וָוארְט, דִי טְהְרֶערֶען הָאבֶּען זַיי אִין הַאלְז גֶעשְׁטִיקְקְט, קְלֶארֶען הָאבֶּען זַיי נוּר גֶעקָאנְט אִיבֶּער אַיין זַאךְ: אִיבֶּער דִי לֶעטצְטֶע שְׁרֶעקְלִיכֶע וַויילֶע פוּן סָאקְרַאטֶעס, וֶוענֶען דָאס בִּיטֶערֶע שַׁיידֶען זִיךְ פוּן אִיהם אוֹיף אַייבִּיג, אוּנ וֶועגֶען דֶעם הָאבֶּען זַיי זִיךְ נִיט גֶעוַואגְט צוּ רֶעדֶען.

סָאקְרַאטֶעס הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען זַייעֶרֶע גֶעדַאנְקֶען אוּנ גֶעזָאגְט:

— אִיךְ זֶעה אוּנ אִיךְ וַויים, דָאס אַייךְ טְהוּט דָאס הַארְץ וֶועה אִיבֶּער מִיךְ, נָאךְ מֶעהרֶער, אַייךְ גְרוֹילְט מַיין בִּיטֶערֶער סוֹף, מִיט וָואס זֶשֶׁע זָאלל אִיךְ אַייךְ טְרַייסְטֶען אוּנ מוּנְטֶער מַאבֶּען? גִיט אַ קוּק אוֹיף מִיר, אִיךְ בִּין רוּהִיג, זְשַׁאלֶעוֶוע קַיין זַאךְ נִיט אוּנ הָאבּ פַאר קַיין זַאךְ קַיין מוֹרָא נִיט, אוֹיפְ'ן הַארְצֶען אִיז מִיר גְרִינְג אוּנ גוּט, מַיין לֶעבֶּען עֶנְדִיגֶע אִיךְ אִין גֶעפֶּענְקֶענִיסס, אִיךְ בִּין פֶערְאוּרְטְהַיילְט גֶעוָוארֶען צוּם טוֹידְט... מֶענְשֶׁען הַאלְטֶען עֶס פַאר אַ חֶרְפָּה, נוּר קָאנן מֶען עֶס הַאלְטֶען פַאר אַ חֶרְפָּה, וֶוען מֶען לַיידֶעט פַאר'ן אֶמֶת, אוּנ נִיט פַאר וָואסֶערֶע עֶס אִיז אַיין שְׁלֶעכְטֶע מִאוּס'ע זַאךְ? מֶענְשֶׁען הָאבֶּען מִיךְ בֶּע'נַבְלְ'ט, פֶערְאוּרְטְהַיילְט, נָאר אִיךְ קָאנן נִיט זַיין אִין כַּעַס אוֹיף זַיי, אִיךְ קָאנן זַיי נִיט הַאסֶען; אִיךְ וַויים, דָאס זַיי זַיינֶען זִיךְ אַזוֹי בֶּענַאנְגֶען צוּ לִיעבּ זַייעֶר נַארְרִישְׁקַייט אוּנ אוּמְוִויסֶענְהַייט;

איך האָב זיי פאָרוואָרפען געמאַכט, האָב זיי אַיינגעוויעזען זייערע פעהלער פון זייער טובה װעגען, און זיי האָבען מיך ניט פערשטאַנען, און האָבען עס פאַר אַן־עוולה אָנגענומען פון מיין זייט, זיי האָבען זיך בענאָמען ווי קאַפּריזנע נאַרישע קינדער.

איך וועל עס קלאָר מאַכען דורך אַ משל:

לאָמיר אָננעמען, דאָס צו קראַנקע קינדער האָט מען געדונגען אַ מענשען, וואָס זאָל זיי היטען פאַלענגעוועזען, ערפילען אַללע זייערע קאַפּריזען, און דער נאָך איז געקומען אַן אַנדערער, אַ דאָקטער און האָט זיך אָנגעהויבען מיהען ווי נור מעגליך איז זיי אויס צו היילען; וועמען, מיינט איהר, וואָלטען די קראַנקע קינדער ליעבער געהאַט? עס פערשטעהט זיך, דעם, וואָס גיט זיי נאָך, און פון דאָקטער וואָלטען זיי געזוכט ווי גיכער פּטור צו ווערען, זיי וואָלטען געוויס זאָגען: אָט דער מענש מאַטערט אונז, פערשליסט אונז, גיט אונז ניט עססען צו זאַט. שטאָפּט אונז מיט זיינע ביטערע רפואות, שניידט און ברענט אונז, לאָמיר איהם זעהען וואָס גיכער הערויס צו טרייבען, און נאָך בעסער וועלען מיר טהון, אויב מיר וועלען געפינען אַ מיטעל. דאָס ער זאָל שוין מעהר גאָר ניט קומען צו אונז... מיינע שונאים האָבען מיך אויך אַזוי וועניג פערשטאַנען, ווי פיעל די קינדער — דעם דאָקטער.

סאָקראַטעס האָט בעמערקט, דאָס קריטאָן וויל איהם עפּעס זאָגען און האָט זיך דאררי‍בער אָבגעהאַלטען ביי די לעטצטע ווארטער.

— סאָקראַטעס! — האָט געזאָגט קריטאָן, — דו ווייסט, ווי טהייער ביי אונז איז דיין יעדעס וואָרט, נאָר מיר בעטען דיך, דו זאָללסט דעם מאָל אויפהערען! דער שומר האָט אונז געזאָגט, דאָס ווער עס שטרענגט זיך אָן אין די לעטצטע מינוטען און רעדט מיט היטץ, אויף דעם ווירקט דאָס גיפט לאַנגזאַמער, עס קומט אויס פיעל מעהר איינצונעהמען.

— גִיט אַ דַאנְק, פְרַיינְד מַיינֶע, דֶעם הִיטֶער פַאר זַיין עֶצָה! — הָאט גֶעאֶנְטְפֶערְט סָאקְרַאטֶעס, — אוּנ בֶּעט אִיהם אִין מַיין נָאמֶען וָואס מֶעהר גִיעפְּט אָנְצוּגְרֵייטֶען. אִיךְ בִּין גְרֵייט אַללֶעס אִין גַאנְצֶען אוֹיס צוּ טְרִינְקֶען, נִיט נוּר אֵיין מָאל, נוּר צְוֵויי דְרַיי מָאל. אוֹיב מֶען וָועט בֶּעדַארְפֶען. דִי סַם וֶועט הָאבֶּען אִיהר וִוירְקִינְג, וֶוען עֶס וָועט קוּמֶען דִי צַייט... אוּנ בִּיז דַאמַאלְסְט קָאנְנֶען מִיר רֶעדֶען נָאךְ אַוֵוילֶע. מִיר וִוילְלֶען זִיךְ נָאךְ רֶעדֶען וֶועגֶען אַ סַךְ זַאכֶען, זֶעטצְט זִיךְ נָאהֶענְטֶער צוּ מִיר.

סָאקְרַאטֶעס אִיז גֶעזֶעסֶען אוֹיפ'ן בֶּעטט, אוּנ דִי שִׁיהלֶער הָאבֶּען זִיךְ הֶערוּם גֶעזֶעטצְט הֶערוּם וִוי וֶוער עֶס הָאט גֶעקָאנְנְט, נָאהֶענְטֶער פוּן אַללֶעמֶען אִיז גֶעזֶעסֶען זַיין שִׁיהלֶער פֶעדָאן. עֶר הָאט גֶעהַאט שֶׁאנֶע לַאנְגֶע הָאאר אוּנ סָאקְרַאטֶעס הָאט לִיעב גֶעהַאט זֵיי צוּ גְלֶעטטֶען בְּעֵת עֶר הָאט גֶערֶעדְט. אַזוֹי אִיז אוֹיךְ דִיעֶם מָאלל פֶעדָאן גֶעזֶעסֶען אוֹיף אַ נִיעדֶערִיגֶען בֶּאנְקֶעלֶע בַּיים רֶעכְטֶען בֶּעטט אוּנ סָאקְרַאטֶעס הַאנְד אִיז גֶעלֶעגֶען בַּיי אִיהם אוֹיפְ'ן קָאפּ.

— נוּ, וָואס, פֶעדָאן, הָאט גֶעזָאגְט דֶער לֶעהרֶער, וואו וֶועלֶען מָארְגֶען זַיין דַיינֶע שֶׁאנֶע וַוייסֶע הָאאר?

בַּיי דִי גְרִיכֶען אִיז גֶעוֶוען אַ מִנְהָג: פַאר אַ צֵייכֶען אוֹיף אֲבֵלוּת אָב צוּ שְׁנַיידֶען דִי הָאאר אוּנ לֶעגֶען עֶס אוֹיפְ'ן קֶבֶר פוּן דֶעם, אוֹיף וֶועמֶען מֶען הָאט גֶעטְרוֹיעֶרְט. דִי וֶוארְטֶער הָאבֶּען גוּט דֶערְמָאנְט דִי שִׁיהלֶער אִיבֶּער דָאס אוּנְגְלִיק וָואס שְׁטֶעהְט זֵיי בַּאלְד פָאר. אֵיינִיגֶע פוּן זֵיי הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען וֵויינֶען.

סָאקְרַאטֶעס הָאט גֶעזָאגְט: — מַיינֶע פְרַיינְד, אִיךְ הָאבּ פַאר'ן טוֹידְט קֵיין מוֹרָא נִיט, צוּ שְׁטַארְבֶּען אִיז נִיט שְׁרֶעקְלִיךְ, שְׁרֶעקְלִיךְ אִיז צוּ פֶערְבְּרֶענְגֶען אַ זִינְדִיגֶען נַארִישֶׁען לֶעבֶּען.

XI

סָאקְרַאטֶעס טוידְט! —

סָאקְרַאטֶעס אִיז שְׁטִילל גֶעבְּלִיעבֶּען, דִי שִׁיהלֶער הָאבֶּען גֶעוַוארְט, וָואס וֶועט עֶר נָאךְ זָאגֶען.

— אִיךְ וֶועל גֶעהן מִיךְ אַיינְוַואשֶׁען, — הָאט סָאקְרַאטֶעס גֶעזָאגְט, אִיךְ ווילל נִיט בֶּעמִיהֶען אַנְדֶערֶע מַיין טוידְטֶען קָארְפֶּער אָבְצוּוַואשֶׁען, אונ אִיהר וַוארְט מִיךְ דָא אויף, זַייט מִיט מִיר בִּיז צוּם סוֹף.

סָאקְרַאטֶעס אִיז אַרויס זִיךְ וַואשֶׁען אִין אַנְדֶערֶען צִימֶער, מִיט אִיהם אִיז אויךְ קְרִיטָאן הֶערויס, אונ דִי אַנְדֶערֶע שִׁיהלֶער, עֶר־וַוארטֶענְדִיג אִיהם, הָאבֶּען גֶערֶעדְט אִיבֶּער דָאס לֶעטְצְטֶע גֶעשְׁפְּרֶעךְ פוּנֶעם לֶעהרֶער, אִיבֶּער זַיין טוידְט, אִיבֶּער דֶעם, ווִי וֶועלֶען זַיי בְּלַייבֶּענְדִיג אַלֵיין, לֶעבֶּען אָהן זַייעֶר לִיעבֶּען אונ טְהַייעֶרֶען לֶעהרֶער. עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אָבֶּענְד־צַייט. אִין צִימֶער, וואו דִי שִׁיהלֶער זַיינֶען גֶעזֶעסֶען הָאט דֶער שׁוֹמֵר הֶערַיין גֶעלָאזֶען סָאקְרַאטֶעס קְרוֹבִים, דָאס וַוייבּ אונ דִי קִינְדֶער: אֵיינֶער אִיז גֶעוֶוען אֵיין אֶלְטֶערֶער אוּנ צְוַויי קְלֶענֶערֶע. אִין גִיכֶען אִיז אויךְ סָאקְרַאטֶעס אַללֵיין הֶערַיין. עֶר הָאט זִיךְ אָנְגֶעהויבֶּען זֶעגְנֶען מִיט זַיי. דִי וַוייבֶּער הָאבֶּען אויפְגֶעהויבֶּען אַזַא גְרויס גֶעיָאממֶער, דָאס סָאקְרַאטֶעס הָאט גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל זַיי הֶערויס פִירֶען.

— סָאקְרַאטֶעס, זָאג אוּנְז דַיין לֶעטצְטֶען רָצוֹן, עֶס קָאנְן זַיין, דוּ ווִילְלסְט אֶפְשָׁר מֶען זָאלל וָואס טְהוּן פַאר דַיינֶע קִינְדֶער, אֶפְשָׁר אַ צַוָאָה לָאזֶען? מִיט פְרֵיידֶען וֶועללֶען מִיר עֶרְפִיעלֶען אַללֶעס, וָואס דוּ וֶועסְט אוּנְז הֵייסֶען.

— אִיךְ הָאבּ קֵיין שׁוּם אֵייגֶענְטְהוּם וָואס אִיבֶּער צוּלָאזֶען מַיינֶע

קינדער, אונ האב דאריבער ניט וואס פאר א צוואה צו לאזען. בעגעהט זיך אזוי, ווי איך האב איך געלעהרענט, דאס זיז מיין גאנצער פערלאנג, דאמאלסט וועט איהר אויך בעססער וויססען וואס צו טהון פאר מיינע קינדער.

— אונ ווי ווילסט דו זאל מען דיך מקבר זיין, סאקראטעס? — האט קריטאן געפרעגט.

— וואס פרעגסט דו מיך וועגען דעם? — האט איהם סאקראטעס מיט פארוויירפע געפרעגט — האסט דו דענן ניט געזעהען, דאס אין מיין גאנצען לעבען האב איך געזארגט פאר מיין קערפער נור צו ליעב דעם, כדי ער זאלל קאננען דיענען מיין גייסט; ווען אבער מיין גייסט וועט שוין מעהר אין קערפער ניט זיין, איז מיר שוין אלץ איינס, וואס מען וועט טהון מיט מיין קערפער.

סאקראטעס האט זיך צו געלעגט אויפ'ן בעטט, מיט דער כונה עטוואס זיינע שיהלער צו זאגען, נור דער וויילע האט זיך אויפגעמאכט די טיהר אונ עס איז הערריין דער קאמיססאר. ער איז געקומען אין געפענקעניסס מיט א בעפעהל פון די ריכטער.

— סאקראטעס! — האט ער געזאגט, — ווי מיר פלעגט אויסקומען צו אנדערע פעראורטהיילטע צו זאגען, דאס די צייט איז געקומען דעם אורטהייל צו ערפיללען — אויסצוטרינקען די סם, פלעגען זיי מיר מיט קללות אונ זידלעריי בעגעגענען, נור ניט דאס ערוואַרטע איך פון דיר, דענן קיין מאל איז נאך אין געפענקעניסס ניט געוועזען אזא גוטער אונ ארדענטליכער ווי דו. ניט אויף מיר דארפסט דו אין כעס זיין, נאר אויף אנדערע, אויף די, וועלכע זיינען שולדיג אין דיין טוידט. דו ווייסט מיט וואס פאר א בשורה איך בין געקומען צו דיר!... איך געה אוועק, שטארק זיך אונ טראג מוטהיג דיין גורל איבער, ווי א זאך, וואס ביי אונז אין די האנד איז עס ניט איבער צו מאכען.

מיט די ווארטער איז ער אבגעטרעטען פון סאקראטעס

בֶּעטט , דֶענן עֶר הָאט אויךְ נִיט גֶעקֶאנְט זַיינְהַאלְטֶען דִי טְהְרֶערֶען .

— זַיי גֶעזוּנְד , — הָאט גֶעאֶנְטְפֶערְט סָאקְרַאטֶעס , — אִיךְ וֶועל בִּיז אויף אַ הָאאר עֶרְפִילֶען אַלֶץ וִוי עֶס בֶּעדַארְף צוּ זַיין . — וָואס פַאר אַ וואוילֶער מֶענְש ! — הָאט זִיךְ סָאקְרַאטֶעס גֶעוֶוענְדֶעט צוּ זַיינֶע שִׁיהלֶער . — עֶר פְּלֶעגְט אָפְט קוּמֶען דָא צוּ פֶערְבְּרֵיינְגֶען מִיט מִיר . וִוי עֶרֶענְסְט עֶר בֶּעדויעֶרְט מִיךְ ! נוּ , גֶענוּג ! אִיצְט אִיז שׁוֹין דִי רֶעכְטֶע צַייט , הֵייסְט בְּרֵיינְגֶען דָאס גִיעפְט .

— וָואס אִיז דִי אַיילֶענִים , טְהַייעֶרֶער לֶעהְרֶער , — הָאט אִיהם אָנְגֶעפַאנְגֶען אַיינְרֶעדֶען אֵיינֶער פוּן זַיינֶע שִׁיהלֶער . דִי זוּנן אִיז נָאךְ הַייךְ , אַנְדֶערֶע גֶעפַאנְגֶענֶע הָאבֶּען נָאךְ צַייט , נָאךְ דִי זוּנן אוּנְטֶער גַאנְג , אָבּ צוּ עֶסֶען , אָבּ צוּ טְרִינְקֶען אוּנ צוּ פְרֵייהֶען זִיךְ מִיט דִי קְרוֹבִים . . . צַייט אִיז גֶענוּג .

— זָאללֶען טְהוּן אַזוֹי אַנְדֶערֶע ! זַיי אִיז לִיעבּ חָאטְשׁ אויף אַ וַויילֶע דָאס לֶעבֶּען צוּ פֶערְלֶאנְגֶערֶען , מַיין לֶעבֶּען אָבֶּער אִיז שׁוֹין גֶעעֶנְדִיגְט אוּנ נִיטָא וָואס צוּ צִיעהֶען , — הָאט גֶעעֶנְטְפֶערְט סָאקְרַאטֶעס , — עֶרְפִילְט אַללֶעס , וָואס אִיךְ הָאבּ אַייךְ גֶעזָאגְט .

אֵיינֶער פוּן דִי שִׁיהלֶער הָאט גֶעגֶעבֶּען אַ וואוּנְק צוּם דִיענֶער וָואס אִיז דֶערְבַּיי גֶעשְׁטַאנֶען , אוּנ יֶענֶער אִיז אַוֶועק נָאךְ דִי סַם . בַּאלְד נָאךְ דֶעם אִיז הֶערַיין דֶער גֶעפֶענְקֶענִיסס-דִינֶער מִיט דֶעם בֶּעכֶער סַם אִין הַאנְד .

— אִיךְ דַאנְק דִיר , מַיין פְרַיינְד , — הָאט אִיהם סָאקְרַאטֶעס גֶעזָאגְט — זָאג מִיר , וְואס זָאלל אִיךְ יֶעצְט טְהוּן ?

— נָאכְדֶעם וִוי דוּ וֶועסְט אויסטְרִינְקֶען דִי סַם , דַארְפְסְט דוּ אוּמְגֶעהן אַזוֹי לַאנְג , בִּיז דוּ וֶועסְט נִיט אָנְהויבֶּען פִיהלֶען אַ שְׁוַואכְ־קֵייט אִין דִי פִיסס , — הָאט גֶעאֶנְטְפֶערְט דֶער דִיענֶער , — דַאמַאלְסְט לֶעג זִיךְ אִין בֶּעטט , דֶענן דָאס אִיז אַ סִימָן , דָאס דִי סַם הויבְּט אָן צוּ ווירְקֶען .

נאַנץ קאַלט בּלוטיג האָט סאָקראַטעס גענומען דעם בּעכער אין האַנד און זיך ניט אַ קרים געבּענדיג אוים געטרונקען איהם בּיז'ן דעק.

בּיז איצט האָבּען נאָך דאָס רוב שיהלער זיך אײַנגעהאַלטען, נור דאַ האָבּען זײ שוין מעהר ניט געקאָנט אײַנהאַלטען זיך און האָבּען זיך צו וויינט אויפ'ן קול, נור מעהר ניט ווי סאָקראַטעס איז געבּליעבּען רוהיג ווי פריהער.

— וואָס טהוט איהר, מיינע פרײַנד? איך האָבּ אַרוים געשיקט בּכיוון די ווייבּער זײ זאָללען ניט וויינען, און איהר בּענעהמט זיך ניט בּעססער פאַר זײ, אָט אַזוי פאָלגט איהר עם מיך?

אויסטרינקענדיג דעם סם האָט סאָקראַטעס אָנגעהויבּען געהן הין און צוריק, ווי דער דיענער האָט איהם אָנגעזאָגט, נור אָט האָט ער אָנגעפאַנגען פיהלען די פיסס ווערען איהם שווער און ער האָט זיך געלעגט אין בּעטט. די שיהלער האָבּען איהם הערום גערינגעלט.

דער שומר איז צוגענאַנגען און שטאַרק אַ דריק געטהון פאַר'ן פוסס.

— פיהלסט דו, סאָקראַטעס, אַ וועהטיג?

— ניין, — האָט סאָקראַטעס געאַנטפערט.

דער דיענער האָט איהם אַ קוועטש געטהון נאָך העכער, נור אויך דאָרטען האָט סאָקראַטעס ניט געפיהלט.

— ער פיהלט ניט דערפאַר, ווייל זײַן קאָרפּער פאַנגט שוין אָבּ צו געהן, וועט עס נור דערגעהן בּיז'ן האַרצען איז אַסוף! — האָט זיך געווענדעט דער דיענער צו די שיהלער.

— פרײַנד, איך שטאַרבּ אַוועק; קריטאָן, איך בּין עסקולאַפּען*) שולדיג אַ האָהן, פערגעס ניט צו בּעצאָהלען דעם חוב

*) דעם גאָטט פון די רופאים.

— איך וועלל עס ערפיללען, — האט קריטאן געאנטפערט, — האסט אפשר נאך וואס צו פערזאגען?

נור מעהר קיין ווארטער האט מען שוין פון איהם ניט געהארט. סאקראטעס האט א ציטער געטהון, די אויגען האבען זיך אבגעשטעלט אונ ער איז געשטארבען. קריטאן האט איהם־צוגעמאכט די אויגען.

סאקראטעס איז געשטארבען, נור זיין לעהרע, זיינע ווארטער זיינען ניט געשטארבען; זיינע בעסטע תלמידים האבען נאך זיין טויד געטהון דאס זעלבע וואס ער, זיי האבען געלעהרענט דעם עולם ווי צו לעבען ארענטליך מיט'ן אמת אויף דער וועלט. די לעהרע פון זייער קלוגען לעהרער מיט זיין לעבענגעשיכטע האבען זיי פערשריבען; פון זייערע כתבים האבען מיר זיך אויך דערוואוסט וועגען איהם. אזוי געהען זיינע קלוגע אמת'ע ווארטער איבער פון דור צו דור אונ וועקען ביי די מענשען אין די הערצער געפיהלען פון יושר אונ מענשענליעבע.